સિંધના ઈતિહાસની વાતો

કિંમત ૭ આના.

સિંધના ઇતિહાસની વાતો.

લેખક અને પ્રકાશક.

નાગરદાસ જે. રાવળ.

શિક્ષક, બાઇ વિરબાઇજી સોપારીવાલા પારસી હાઇ સ્કૂલ

કરાચી.

આવૃત્તિ બીજી, પ્રત ૫૦૦

સન ૧૯૨૪.

તરૂણ સાગર પ્રેસ, કરાચી

કિમ્મત ૬ આના.

પ્રસ્તાવના.

ઈતિહાસમા ઘણુ ખરૂ મોટા પુરૂષોના જીવન ચરિત્ર અને તેના સબધમા આવેલા કુટુબ પ્રજા, પ્રાત, કે દેશની થયેલી ઉન્નતિ અવનતી બતાવવામા આવે છે કોઈ પણ કુટુબના મોટા પુરૂષનુ જીવન ચરિત્ર તે કુટુબનો ઇતિહાસ જણાવે છે કોઇ પણ ગામ કે શહેરના મોટા પુરૂષનુ જીવન ચરિત્ર તે ગામ કે શહેરનો ઇતિહાસ જણાવે છે, અને કોઇ પણ પ્રાત કે દેશના મોટા પુરૂષનુ જીવન ચરિત્ર તે પ્રાત કે દેશનો ઇતિહાસ જણાવે છે

પ્રાત કે દેશના મોટા પુરૂષ રાજા ગણાય છે તેથી કોઇ પણ પ્રાત કે દેશના ઇતિહાસમા રાજાઓનુ જ જીવન આળખવામા આવે છે પરન્તુ તેથી કુટુબ અને ગામનો ઈતિહાસ અધારામા રહી જાય તે કોઈ પણ રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી દરેક સુશિક્ષિત વરગે પોતાના બાળકોને પોતાના કુટુબનો અને ગામનો ઈતિહાસ અવશ્ય શીખવવો જોઇએ

ઇતિહાસનુ શિક્ષણ બાળકોને છેક નાની ઉમ્મરથીજ શરૂ કરવામા આવે છે શ્રવણ, રામચદ, લવકુશ, સીતા વગેરેની વારતાઓ ઘણા રસથી શીખે છે આ વારતાઓ ઇતિહાસની છે

ઇતિહાસની આ પધ્ધતી ખરેખરી અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે કારણ કે આવી રીતે વારતારૂપ શીખેલા ઇતિહાસની ઉંડી અસર બાળકોના જીવન પરયત ટકી રહે છે તેથીજ ઈતિહાસના ગુથવણ ભરેલા પેરેગ્રાફ વાચી તેને યાદ રાખવાની મુસીબત કરતા વારતારૂપ ઈતિહાસ વધારે સરળ અને રસિક ગણાય છે

પાથમિક સ્કુલોમા ચોથા ધોરણથી પ્રાતનો ઇતિ શીખવવાની શરૂઆત થાય છે સિધ દેશની ગુજરાતી સ્કુલોમા શીખતા ચો ધોરણના ન્યાઓને ઈતિહાસ શીખવામા સરળતા અને રસિકતા ઉ ન્ન કરવાના હેતુથી મે આ પુસ્તક લખવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે અલ્પ અશે પણ તે તેનુ ગી તો હુ મારા પ્રયત્ન સફળ થયો સમજીસ

આ પુસ્તક લખવામા સ્વ શ્રીયુત હેમનદાસ સખરામદાસ સોઢા, તથા વાલજી લક્ષ્મીરામે કરેલા સિધી ઇતિહાસના ગુજરાતી ભાષાન્તરમાથી મને ઉપયોગી આધાર મળેલો છે, તેથી તે બન્ને ગૃહસ્થોનો તેમજ સિધી મુળ લેખક રા બ આલુમલ ટી ભોજવાણીનો હુ અત કરણપુરવક આભાર માનુ છુ

લી॰ સેવક

નાગરદાસ જે. રાવલ.

બીજી આવૃતિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની બીજી આવૃતિ પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા મને ઘણો સંતોષ થાય છે અનુભવથી એમ સિધ્ધ થયુ છે, કે વિદ્યાર્થીઓને સિંધનો ઇતિહાસ શિખવામા આ પુસ્તક ઘણુ જ સરળ અને ઉપયોગી થઇ પડયુ છે વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષક બંધુઓની ચાલુ માગણીને લીધે બનતી તાકીદે આ આવૃતિ પ્રગટ કરેલ છે

આ આવૃતિના કેટલાએક સુધારા વધારા આપેલા છે છાપખાના સંબંધી કેટલીક અગવડને લીધે કંપોઝીંગમા કેટલાક દોષો રહી ગયા છે, પણ આશા છે કે મારા શિક્ષક બંધુઓ તથા વિદ્યાર્થીઓ તે તરફ ક્ષમા દૃષ્ટિથી જોશે

લી૦ સેવક

નાગરદાસ જે રાવલ.

ઇતિહાસ, અને તે જાણવાનાં સાધનો.

વસંતરાય એક વખત એક ચોપડીમાં કંઇક લખતા હતા તે જોઈ, તેમના દીકરા વિનોદરાયે પૂછ્યું -બાપા આ કઈ ચોપડી છે? અને તમે શું લખો છો?

"ભાઈ આ મારી 'જીવન પોથી' છે આ ચોપડીમાં મેં મારા જીવનના મુખ્ય મુખ્ય બનાવો લખી રાખ્યા છે. અને આજે પણ તેવોજ એક બનાવ લખું છું"

"પિતાજી જીવનના બનાવો શા માટે લખી રાખવા?"

ભાઇ જીવનના બનાવો લખી રાખવાથી ઘણો લાભ થાય છે જો આ ચોપડી સાચવી રાખી હશે, તો આજથી ૨૦૦ વરસ પછી પણ મારા વખતમાં આપણા કુટુંબની સ્થિતિ કેવી હતી, તે જણાઈ આવશે વળી મારા કયા કયા સારા કામો વડે આપણું કુટુંબ સુખી થયું અને કયા કયા નઠારા કામો વડે આપણા કુટુંબને દુઃખ ભોગવવું પડયું. આ બધી બાબતો આ પોથી જણાવશે આવા બની ગયેલા બનાવોની સાચી નોંધ તે, "ઇતિહાસ" કહેવાય છે. મારી આ નોંધ, ભવિષ્યમાં આપણા કુટુંબનો મારા વખતનો ઇતિહાસ બતાવશે. મારા મરણ પછી આ કામ નામ માથે

આવશે. જો તુ પણ મારી પેઠે તારા વખતના બનાવોની નોંધ રાખશે, તો આપણા કુટુંબનો ઇતિહાસ કાયમ જળવાઈ રહેશે પણ તુ એવી નોંધ ન રાખ, તો તારા વખતનો ઇતિહાસ અંધારામા રહે, અને આપણા કુટુંબનો ઇતિહાસ તૂટક થઈ જાય. આ નોંધ આપણા હાથેજ લખવાની હોવાથી, મારા માટે દરેક કામે પ્રમાણિક પણે સચ્ચાઈ લખવા જોઈએ.

જેમ આપણા કુટુંબના ઇતિહાસને માટે આ નોંધ હુ લખુ છુ, તેજ પ્રમાણે અસલના વખતમા ડાહ્યા માણસો પોતાના પ્રાન્ત કે દેશની હકીકતની આવી નોંધો તૈયાર કરતા ગુજરાત પ્રાન્તનો સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળના વખતનો ઇતિહાસ બનાવવાને હેમાચાર્ય પંડિતે આવી નોંધ તૈયાર કરી હતી અને સિંધ પ્રાન્તના ચચના વખતનો ઇતિહાસ જાણવામા ચચનામુ આવી નોંધની ગરજ સારે છે,

અત્યારે તો દેશમા છાપખાનાઓની છતને લીધે, ઘણા છાપાઓ છપાય છે. તેમા આવેલા લેખો તે દેશના ડાહ્યા માણસોની નોંધજ છે તેથી સંઘરી રાખેલા જુના છાપાઓ ઉપરથી દેશનો ઇતિહાસ લખી શકાય છે પણ અસલના વખતમા છાપા, કે એવુ કાંઈ સાધન ન હતુ. તેથી તે

વખતનો ઇતિહાસ જાણવામાં વિદ્વાનોએ બનાવેલી આવી નોંધો ઘણી ઉપયોગી થઈ પડતી. વળી ઘણા જુના વખતમાં દેશની હાલતની હકીકત તાંબાના પતરાઓ ઉપર, અને મોટા પહાડોના પથરાઓ ઉપર, કોતરી રાખતા. આવા કોતરી રાખેલા લેખો ઉપરથી તે વખતનો ઇતિહાસ જાણી શકાય છે. જુનાગઢના ડુંગર ઉપરના એક પત્થર કોતરી રાખેલો લેખ, આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ પહેલાના મહારાજા અશોકના વખતનો ઇતિહાસ જણાવે છે.

વળી કોઈ પરદેશી મુસાફર આપણા દેશમાં આવીને તેણે તે વિષે જે કાંઇ લખ્યું હોય, તે લખાણ ઉપરથી પણ આપણા દેશનો ઈતિહાસ જાણવામાં આવે છે. ફાહ્યાન અને હીઍાન્થશાગ વગેરે મુસાફરોના લખાણો જુના વખતના હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ જણાવે છે.

આવી રીતે વિદ્વાનોની નોંધો, પત્થર અને તાંબાના પતરા ઉપર કોતરેલા લેખ, અને પરદેશી મુસાફરોના લખાણો ઉપરથી જુના વખતનો ઇતિહાસ જાણી શકાય છે.

શહેનશાહ જ્યોર્જ પાચમા

સિંધના ઇતિહાસની વાતો.

આપણા શહેનશાહ.

તા ૨૭ જુનનો દિવસ હતો. ગજતાં ચાર વાગ્યા હતા. હેડ માસ્તરે તમામ ક્લાસના માસ્તરોને અગાઉથી ખબર આપી દીધી હતી, તેથી તેઓ પોતપોતાના ક્લાસને સ્કૂલના વિશાળ ઓરડામાં લાવી, બરાબર ગોઠવવા લાગ્યા. થોડી વારમાં તમામ ક્લાસ ગોઠવાઈ ગયા. છેવટે હેડમાસ્તર સાહેબ પણ આવી પહોંચ્યા. બધા છોકરાઓ શાન્ત થઈ ગયા. હેડ માસ્તર સાહેબના હાથમાં એક ફોટો હતો. તે તેમણે તમામ છોકરાઓ જોઈ શકે, તેવી રીતે બોર્ડ પર ટીંગાડ્યો. અને કહેવા લાગ્યા —

બાળકો, મેં આજે તમને બધાને ભેગા શા માટે એકઠા કર્યા છે, તે તમે જાણો છો? આ સાંભળી ઉંચા ધોરણનો એક છોકરો ઉભો થઈ બોલ્યો. સાહેબ આવતી કાલે આપણા શાહેનશાહ જ્યોર્જ પાંચમાનો જન્મ દિવસ છે. તેથી તે દિવસ [illegible] સમજાવવા માટે અમને એકઠા કર્યા હશે.

ગેડ માન્તગ —આ ફ્રેન્ચ શબ્દનુ અનુમાન ખરૂં છે. હું ચ્ આપણમાજ અને તમે ફ્રેન્ચ ડોરી વારૂ છુ, આપણી નિશાળનું એ, ... બ... નમ ... શહેનશાહ જને ... પગાના નમવી ... નથી. ... તમને ... છે તમે જાણો છો, તેઓ ક્યા રહે છે? તેઓ આપણા દેશથી ૬૦૦૦ માઈલ દૂર આવેલા ઈંગ્લાંડ દેશમાં રહે છે. તેમની રાજધાનીનું શહેર લંડન ભારે જાહોજલાલી વાળુ છે ઈંગ્લાંડના રહેવાસી હોય, તે અંગ્રેજ કહેવાય છે

આ આપણા શહેનશાહ, તેમના પિતા શહેનશાહ એડવર્ડ ૭ માના સ્વર્ગવાસ પછી ઈ. સ. ૧૯૧૦ થી ઈંગ્લાંડના રાજા અને આપણા શહેનશાહ થયા. તેમના મોટા કુંવર એડવર્ડ આલ્બર્ટને પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની પદવી મળી. જેઓ તા. ૧૭મી માર્ચ ૧૯૨૨ને દિવસે કરાંચી પધાર્યા હતા. આપણા ઉપર અંગ્રેજ રાજકર્તા તરીકે આ ત્રીજા રાજા છે

૧ મહારાણી વિક્ટોરિયા

૨ શહેનશાહ એડવર્ડ ૭ મા

૩ શહેનશાહ જ્યોર્જ ૫ મા

ઉપરના ત્રણ અંગ્રેજ રાજકર્તાઓમાંથી શહેનશાહ તરીકે હિંદુસ્તાનમા પધારનાર, આપણા હાલના શહેનશાહ જ્યોર્જ ૫ મા પહેલાજ છે, તેઓ શહેનશાહબાનુ વિક્ટોરિયા મેરી, તથા તે વખતના હિન્દી પ્રધાન લૉર્ડ ક્રુ સાથે ૬૦૦૦ માઈલની લાંબી મુસાફરી કરીને, અનેક મુસીબતો

વેઠીને, કેવળ પ્રજાના મનને આનંદ આપવા માટે ઈ. સ. ૧૯૧૧ ના ડિસેમ્બર માસમાં હિંદુસ્તાનમાં પધાર્યા હતા.

હિન્દુસ્તાનની અસલની રાજધાની દિલ્હી શહેરમાં તા. ૧૨ મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૧ ના રોજ હિન્દુસ્તાનના રાજા, મહારાજાઓ તથા અમલદારો, અને આગેવાન લોકોનો ભવ્ય દરબાર ભરી તેમને તાજ પહેરાવવાની ક્રિયા, ભારે ધામધુમ ભભકેથી રીતે કરવામાં આવી હતી. આ આનંદદાયક પ્રસંગે આખા હિન્દુસ્તાનમાં ગામેગામ આતશબાજી અને રોશનાઈથી આનંદ ઉજવાઈ રહ્યો હતો. આ શુભ પ્રસંગની યાદગીરીમાં કલકત્તાને બદલે દિલ્હીને હિંદની રાજધાનીનું શહેર બનાવવામાં આવ્યું.

શહેનશાહ એડવર્ડ સાતમાના વખતમાં આપણા હાલના શહેનશાહ પાટવી કુંવર (પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ) તરીકે હતા તે વખતે (૧૯૦૫ માં) પણ તેમણે આપણા દેશની મુલાકાત લીધી હતી અને અનેક જગ્યાએ ફરી, પ્રજાના દિલમાં પોતાના પ્રેમની ઉંડી છાપ બેસાડી હતી. તે વખતે તેઓ નામદાર કરાચીમાં પણ પધાર્યા હતા, અને ફ્રિયર હોલ આગળ પોતાના દાદીમા મહારાણી વિક્ટોરિયાનું બાવલું ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા તેમણે પોતાના હાથે કરી હતી. કરાચી બંદરેથી પોતાના દેશ તરફ વિદાય

થવા વખતે તેઓ નામદારની આપણા દેશ તરફની મમતા સ્પષ્ટ જણાઈ આવી હતી.

આપણા શહેનશાહે નૈકાશાસ્ત્રની ઉમદા તાલીમ લીધેલી છે. જ્યારે તેઓ નાની ઉમ્મરના અને એક રાજકુમાર હતા, ત્યારે તેમણે દરિયાઇ રસ્તે લગભગ આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરેલી છે. તેમના નૈકાશાસ્ત્રનાં ઉંચા જ્ઞાનને લીધે, તેઓ ખલાસી રાજકુમાર તરીકે જગજાહેર થયા હતા

આ આપણા શહેનશાહનો જન્મ ઇ સ. ૧૮૬૫ ના જુન માસની ત્રીજી તારીખે થયો હતો. તેથી આવતી કાલે તેમની ( ) મી વરસગાઠ છે. એ આનંદના દિવસે તમે પણ આનંદથી હરોફરો, અને મજા કરો. તેટલા માટે આવતી કાલે આપણી નિશાળ બંધ રહેશે.

આપણા શહેનશાહના છત્ર નીચે આપણે શાન્તિ અને સુખ ભોગવીએ છીએ. પ્રભુ તેમને લાંબુ આયુષ્ય આપો અને તેઓ આબાદી ભરેલું રાજ્ય લાંબા વખત સુધી ભોગવો.

માસ્તરે બોલવું બંધ કર્યા પછી સ્કૂલના બધા બાળકોએ શહેનશાહના લાંબા આયુષ્યની પ્રભુ પાસે માગણી કરી.

... રક્ષ....દેવ .. તું....મહા . રાજા

સિંધમાં અંગ્રેજોનું રાજ્ય.

આ કે, સિંધમા અગ્રેજી રાજ્ય થયા પહેલાં મીર લોકોનુ રાજ્ય હતુ અત્યારે સિધમા મીરોનુ કોઈ રાજ્ય છે ? હા, ખૈરપુરમા મીરોનુ રાજ્ય છે અત્યારે તો મીરોનું માત્ર એકજ રાજ્ય છે. પણ અગ્રેજી રાજ્ય થયા પહેલાં સિધમા મીર લોકોના ત્રણ રાજ્યો હતા.

૧ હૈદ્રબાદના મીરોનું રાજ્ય.
૨ ખૈરપુરના મીરોનુ રાજ્ય.
૩ મીરપુરખાસના મીરોનુ રાજ્ય

આ ત્રણ રાજ્યોમા હૈદ્રાબાદનું રાજ્ય સૌથી મોટું ગણાતુ આજથી લગભગ ૮૦ વરસ પહેલા મીરો અને અગ્રેજોને દોસ્તી હતી સાચો દોસ્ત તેજ કહેવાય, કે જે એક બીજાને મદદગાર થાય

અફઘાનીસ્તાનનો રાજા શાહસુજા અગ્રેજોનો મિત્ર હતો, તેને એક બીજા હકદારે ગાદીપરથી ઉઠાડી મૂકી, પોતે રાજા થઈ બેઠો આ વાતની અગ્રેજોને ખબર પડતાજ, પોતાના મિત્રને મદદ કરવા માટે, એક અગ્રેજી લશકર અફઘાનીસ્તાન તરફ રવાના કર્યું તે વખતે આગગાડી ન હતી તેથી પગરસ્તે જવામા સિંધનો રસ્તો વધારે સગવડવાળો હતો અને પોતાના મિત્રના રાજયમા થઇને જવામા કોઈ જાતની હરકત નથી, એમ ધારી અંગ્રેજી

લશ્કર સિંધમાંથીને ચડ્યું આ લશ્કરને મીરોએ અટકાવ્યું એટલુંજ નહિ, પણ કેટલીક હરકતો પણ પહોંચાડી

મિત્ર તરીકે મદદ કરવાને બદલે આમ હરકત પહોંચાડીને દુશ્મનનું કામ કરનાર, મીરો ઉપર અંગ્રેજોને ઘણું દુઃખ લાગ્યું તેથી મીરોને ધમકી આપી, કે જો તમે અમને મફતમાં હેરાન કરશો, તો તમારી રાજ્યની ઉપર હુમલો કરવો પડશે આ ધમકીથી ડરીને મીરોએ તેમને જવા તો દીધા પણ આ બનાવથી અંગ્રેજો અને મીરો વચ્ચે અણબનાવનું બીજ રોપાયું

અફઘાનીસ્તાનમાં ગયેલા અંગ્રેજી લશ્કરમાંથી પ્રથમ માં કેટલુંક લશ્કર મર્યું ગયું હતું તેથી મીરોને પોતાના મનમાં અભિમાન આવ્યું, કે અંગ્રેજી લશ્કર અમારી બરાબર સામે ટકી શકે તેમ નથી તેથી તેમની સામે લડાઈ કરવાને મીરોએ છાની છાની તૈયારીઓ કરવા માંડી આ વાતની અંગ્રેજોને ખબર પડવાથી તેમણે મુંબઈથી એક લશ્કર મનોરા ઉતાર્યું, અને મનોરાનો કિલ્લો જીતી લીધો ૧૮૩૯

આ બનાવ બન્યા પછી ત્રણ વરસે એટલે ઇ. સ. ૧૮૪૨ માં અંગ્રેજોએ એક કોલકરારના કાગળ (તહનામા) ઉપર સહી કરવા, મીરોને કહ્યું પણ તેમણે સહીઓ કરી નહિ, મેજર આઉટ્રામ નામે એક અંગ્રેજી વકીલ હૈદ્રાબાદમાં રહેતા હતો તેણે આ તહનામા ઉપર સહીઓ કરી આપવા માટે

સર ચાર્લ્સ નેપીઅર સાહેબ, (સિંધના ગર્વનર)

મીરોને ઘણુ ઘણુ સમજાવ્યુ પણ જ્યારે મીરોએ કોઇ પણ રીતે કબૂલ કર્યું નહિ, ત્યારે કહ્યુ, કે જો તમે આ કાગળ પર સહીઓ નહિ કરો, તો સર ચાર્લ્સ નેપીઅર લડાઇ કરવાને તૈયાર છે માટે નાહક ખૂનખાર લડાઇ કરી હજારો નિરપરાધી માણસોના જીવ લેવા કરતા, સુલેહ શાન્તિથી પતી જાય, તો વધારે સારૂ છતા મીરોએ સહીઓ નજ કરી

છેવટે હૈદ્રાબાદમા દરબાર ભરીને તમામ મીરોને ત્યાં બોલાવ્યા આ દરબારમા પણ મેજર આઉટ્રામે મીરોને ઘણી રીતે સમજાવ્યા. તેથી છેવટે તેમણે સહીઓ તો કરી, પણ તેઓને મેજર આઉટ્રામ ઉપર ઘણો ગુસ્સો આવ્યો. અને એ ગુસ્સાના આવેશને લીધે, કોઇપણ જાતનો વિચાર કર્યા સિવાય, મીરોએ એક રાતે મેજર આઉટ્રામની છાવણી ઉપર અચાનક હુમલો કર્યો.

પોતાની સાથેનાં થોડા માણસોની મદદથી પોતાનો જાન બચાવી, મેજર આઉટ્રામ નેપીઅર સાહેબને મળ્યો. મીરોના આ ઉદ્ધત વર્તનને લીધે, અંગ્રેજોને લડાઇ કરવાની મરજી નહિ હોવા છતા, લડાઇમા ઉતરવુ પડયું હૈદ્રાબાદ પાસે મીઆણીની આગળ અંગ્રેજો, અને હૈદ્રાબાદના મીરો વચ્ચે લડાઇ થઇ, તેમા મીરો હાર્યા અને મીર નસીરખાન

કેદ પકડ્યો. આ લડાઈમાં મીરપુર ખાસનો મીર શેર મહમદખાન હાજર નહોતો તેણે લશ્કર એકઠું કરી, દબા ગામ આગળ અંગ્રેજોની સામે બાથ ભીડી તેમાં શેર મહમદખાન હાર્યો આ વખતે ખૈરપુરની ગાદીપર મીર રૂસ્તમખાન હતા તેને અંગ્રેજો સામા કાવતરાં કરવાના કારણસર પકડવામાં આવ્યો પણ તેના ભાઈ મીર મુરાદઅલીએ અંગ્રેજો સાથે દોસ્તી જાળવી રાખી હતી અને લડાઈઓથી બીલકુલ અલગ રહી, અંગ્રેજોને બનતી મદદ કરી હતી. તેથી તેને ખૈરપુરની ગાદી આપી અને હૈદ્રાબાદ તથા મીરપુર ખાસના મીરોનું રાજ્ય અંગ્રેજી મુલકની સાથે જોડી દીધુ ઇ. સ. ૧૮૪૩

આ રીતે સિંધમાં અંગ્રેજોનું રાજ્ય થયું

રાજા જયદ્રથ.

આ વાત બહુ જુના વખતની છે આપણા સિંધ પ્રાંતમાં આજથી લગભગ ૭૦૦૦ વર્ષ પહેલાં એટલે ઈ. સ. પૂર્વે ૫૦૦૦ વર્ષે જયદ્રથ નામે એક હિન્દુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે આપણા આખા હિન્દુસ્તાનમાં હિંદુઓનીજ વસ્તી હતી

દીલ્હી (હસ્તિનાપુર) કે જે, તે વખતે પણ આખા હિન્દુસ્તાનની રાજધાનીનું શહેર હતું. તેમાં કૌરવો રાજ્ય કરતા હતા. એ કૌરવો ૧૦૦ ભાઈઓ હતા. તેઓમાં સૌથી

મોટો દુર્યોધન અનીતિને રસ્તે ચાલનાર અને રાજ્યનો લોભી હતો.

પાંડવો કૌરવોના પિત્રાઇ ભાઇઓ હતા. અને તેમના રાજ્યના અર્ધા ભાગીદાર હતા. પાંડવો પાંચ ભાઇઓ હતા. તેઓમાં સૌથી મોટા યુધિષ્ઠિર બહુ નીતિમાન અને સત્યવાદી હતા. યુધિષ્ઠિરની ક્ષમા વિષે એક પાઠ તમે બીજી ચોપડીમાં શીખી ગયા છો.

કૌરવો પાંડવોને રાજ્યમાં ભાગ આપતા ન હતા અને બહુ હેરાન કરતા હતા. તેથી છેવટે પાંડવોને કૌરવો સાથે લડાઈમાં ઉતરવું પડયું.

આપણા હિન્દુસ્તાનમાં તે વખતે ઘણાં મોટાં મોટાં રાજ્યો હતાં. તેમાંથી કેટલાક રાજાઓ કૌરવોની મદદે ગયા અને કેટલાક પાંડવોનો પક્ષ લીધો. તે વખતે આપણા સિંધ પ્રાંતમાં રાજા જયદ્રથ રાજ્ય કરતા હતા. તેમના રાજધાનીનું શહેર સેવણ (સેવાન) હતું. જયદ્રથ રાજા કૌરવોના સગા હોવાથી, તે કૌરવોની મદદે ગયા. પાંડવો અને કૌરવો વચ્ચે દિલ્હીની પાસે પાણીપતના મેદાનમાં ભારે યુદ્ધ થયું. આ યુદ્ધને મહાભારતનું યુદ્ધ કહે છે. આ લડાઈમાં બન્ને પક્ષના હજારો માણસો મરાયાં, તેમાં સિંધના રાજા જયદ્રથ પણ પાંડવો સાથે લડતાં મરાયા. છેવટે અનીતિમાન કૌરવોનો નાશ અને નીતિમાન પાંડવોનો જય થયો.

જયદ્રથ રાજા પછી સિકંદરે સુધીમાં [illegible] [illegible] રહેલો છે.

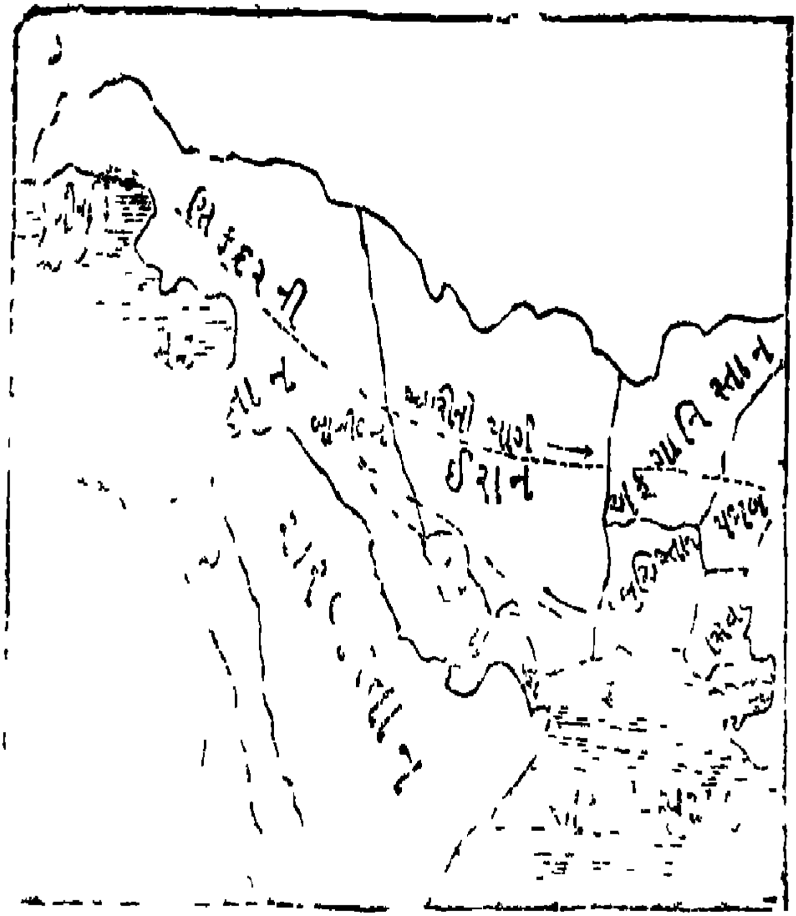
સિંધમાં સિકંદર.

આપણા સિંધ પ્રાંતની ઉત્તરે પંજાબ નામે મુલક છે. અત્યારે તો તે મુલક નામદાર અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં છે. પણ આપણી આ વાર્તાના વખતે એટલે આજથી આશરે ૨૨૦૦ વરસ પહેલાં પંજાબમાં પૌરસ નામે એક હિન્દુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. આ રાજા ઘણો શુરવીર અને લડવામાં બહાદુર હતો.

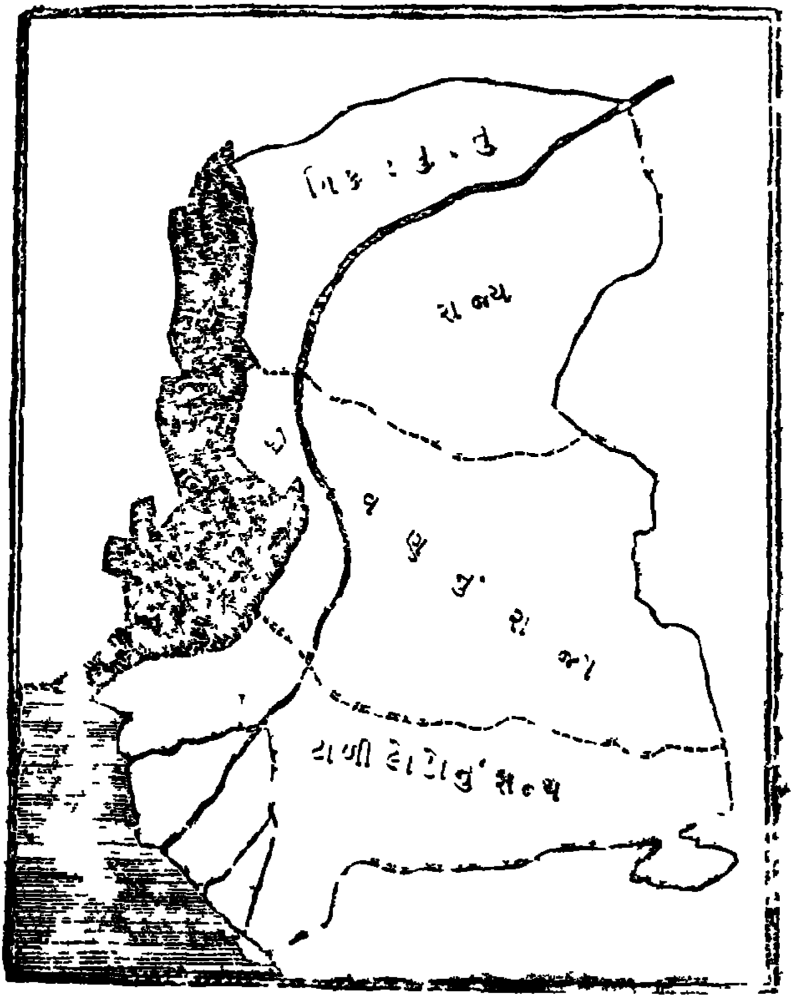
આ સાથેના નકશામાં જોશો, તો માલમ પડશે, કે ગ્રીસ દેશ આપણા દેશથી કેટલે બધે દૂર છે! ત્યાંનો સિકંદર પાદશાહ હિન્દુસ્તાન જીતી લેવા માટે, પગરસ્તે મુસાફરી કરતો કરતો પંજાબમાં આવી પહોંચ્યો. અહીં પૌરસ અને સિકંદરની વચ્ચે લડાઈ થઈ. પૌરસે લડવામાં ભારે પરાક્રમ બતાવ્યું. તેના લડવાની કુશળતા જોઈ, સિકંદર તેનાપર બહુ ખુશી થયો. છેવટે બહાદુરીથી લડવા છતાં પૌરસ હાર્યો, અને કેદ પકડાયો. તો પણ ગુણની કદર કરનાર સિકંદર પાદશાહે પારસની બહાદુરી જોઈ, તેનું રાજ્ય તેને પાછું સોંપ્યું અને પોતે દરિયાઈ રસ્તે મુસાફરી કરવાના વિચારથી મુલતાનના વહાણો બંધાવી, સિંધુ નદીમાં મુસાફરી કરતો કરતો સિંધમાં આવ્યો. તે વખતે સિંધમાં જુદા જુદા ઘણા રાજ્યો હતા.

– – – –

સિકંદરની સવારી ઈ સ પૂ ૩૨૮.

સિકંદરના વખતનો સિંધ પ્રાંત.

તે માંહેના મુખ્ય નીચે પ્રમાણે...

૧. શિકારપુરનું રાજ્ય.

૨ બરોહી ટેકરીનુ રાજ્ય.

૩ સેવણની નીચેનુ રાજ્ય.

૪. પરબી લોકોનું રાજ્ય.

આ રાજાઓએ સિકંદરને સિંધની મુસાફરીમાં જોઇએ તેવું માન આપ્યુ નહિ તેથી સિકંદરે તેમની સાથે લડાઇઓ કરી, એક પછી એક બધા રાજ્યો જીતી લીધા અને પોતાના તરફથી સુબા મુકરર કરી, ઠેકાણે ઠેકાણે લશ્કરી માણસોનો પાકા બંદોબસ્ત કર્યો તે વખતે સિંધની રાજ્યધાની સેવણમાં હતી. સેવણમાં સિકંદરે એક કિલ્લો બંધાવ્યો હતો જેના ખંડિયેરો હજી પણ ત્યાં જોવામાં આવે છે. પછી સિકંદર બલુચિસ્તાન અને ઇરાન તરફ થઇ, પોતાને દેશ જવા નીકળ્યો પણ તે પોતાના દેશ પહોંચી શક્યો નહિ. રસ્તામાંજ બાબીલન શહેરમાં તે મરણ પામ્યો.

સિકંદરની વાત આપને બહુ ઉમદા બોધ આપે છે. મુલક જીતવા માટે તેનો કેવો *ભગીરથ પ્રયત્ન! જીતેલા રાજાઓ ઉપર પણ સિકંદરની કેટલી બધી ઉદારતા! છતાં તે પોતાનું અપમાન સહન કરી શકે તેવો ન હતો!

---

* અહીં ભગીરથે કરેલા પ્રયત્નની વાત કરવાથી છોકરાઓને પૌરાણિક વાતોનો ...

રાવ સાહસી બીજો.

સિકંદર પછી સિંધમાં રાવ વંશનું રાજ્ય થતાં સુધીના વખતના કોઈ લેખો મળી શકતા નથી, તેથી તે વખતના ઇતિહાસ જાણી શકાતો નથી.

આજથી આશરે ૧૩૦૦ વરસ પહેલાં સિંધમાં રાવ સાહસી બીજો નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતો તે રાવ વંશનો હતો રાવ વંશના તેની પહેલાં [illegible] ૧૨ રાજાઓ થઈ ગયા હતા. તેઓ હિન્દુ હતા [illegible] રાજા રાવ દેવાજી થયો તેની રાજધાની અરોરમાં [illegible] અને રાજ્ય ઘણું આબાદ હતું

રાવ સાહસી બીજો આ વંશનો છેલ્લો રાજા હતો જેના વખતમાં રાજ્ય ઘણી સારી ચલાવ્યું. [illegible] વખતો વખત પોતાના મુલકમાં ફરીને પોતાની રૈયતના સુખદુઃખની બાબત તપાસ કરતો પોતાના લશ્કરને બરાબર [illegible] પગાર આપતો. તેના વખતમાં રાજા અને [illegible] સારો હતો.

---

*સિંધના નકશામાં જ્યાં અત્યારે રોહરી છે, તેની નજીક એ શહેરના ખંડિયેરો આજ પણ નજરે પડે છે.

આ રાજાએ અનાજ ઉપરનો તમામ કર માફ કર્યો હતો તેના બદલામાં અસેર, ગિસ્તાન, ઉચ્ચ, મંલો, માડ, અને સોરી. આ છ કિલ્લાઓ પ્રજાએ પોતના ખર્ચે બંધવી આપ્યા હતા.

આ રાજા નિર્વંશ મરણ પામ્યો. તેથી તેની રાણીએ રાજ્યના ચતુર કારભારી ચચ્ચને ગાદીએ બેસાડ્યો. અને તેની સાથે પોતે લગ્ન કર્યું

ચતુર પ્રધાન ચચ્ચ.

રાવ વંશનો છેલ્લો રાજા રાય સાહસી બીજો નિર્વંશ મરણ પામ્યા પછી જે ચચ્ચ નામનો કારભારી સિંધનો રાજા થયો, તે ચચ્ચ કોણ હતો ? અને કેવી રીતે રાજા થયો ? તે આપણે આ વાર્તાથી જાણીશુ

સિંધનુ રાજ્ય મેળવનાર ચચ્ચ એક ભિક્ષુક બ્રાહ્મણનો છોકરો હતો. તેનો બાપ બહુજ ગરીબ હતો. પણ ચચ્ચમા કુદરતી શક્તિ ઘણી સારી હતી. તે તીવ્ર બુદ્ધિનો અને ચાલાક હતો તે પ્રથમનો રાવ સાહસી બીજાના કારભારી રામરાવ પાસે સાધારણ નોકરીમા રહ્યો હતો આ નોકરીમા તેણે પોતાની ચાલાકીથી રામરાવની મહેરબાની મેળવી તેથી રામરાવે તેને રાવ સાહસી બીજાના હજુરી તરીકે નોકરીમા રખાવ્યો.

અહીં તેણે બુદ્ધિનો ખરેખરો ઉપયોગ કરી, પોતાની ચાલાકી બતાવીને રાજાની પૂરેપુરી મહેરબાની મેળવી તેથી ૨ મરાવના મરણ પછી ચચને કારભારીની જગ્યા મળી

વજીર તરીકે વહીવટ ચલાવવામા તેણે પ્રજાને ખૂબ ખુશી કરી, અને રાજ્યના હકો પણ પૂરી રીતે જાળવ્યા. તેથી તે રાજા, પ્રજા, અને અમલદારોમા માનીતો થઈ પડયો. એવામાં રાજાનુ મરણ થયુ. તેમને પુત્ર નહિ હોવાથી તેની રાણી, અમલદારો અને પ્રજાએ મળી, આ બ્રાહ્મણ કારભારીને ગાદીપર બેસાડયો.

જોકે રાયવંશ સાહસીના કેટલાક મિત્રોને આ વાત પસંદ પડી નહિ. તેમણે ચચને ગાદીપરથી ઉઠાડી મૂકવા એક લશ્કર એકઠું કરવા માડયુ. પણ ચચે તે લશ્કરને જોધપુર આગળ સજ્જડ હાર ખવરાવી.

એવી રીતે એક ગરીબ બ્રાહ્મણનો છોકરો પોતાની ચાલાકી અને બહાદુરીથી સિંધનો રાજા થયો. ચચ બ્રાહ્મણ હોવાથી તેના વંશજો બ્રાહ્મણ વંશના રાજાઓ કહેવાયા.

આ બ્રાહ્મણ વંશમા ત્રણ રાજાઓ થઈ ગયા છે

૧. ચચ, ૨. ચંદર, ૩. દાહર

ચચ ૪૦ વર્ષ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યા પછી તેમો ભાઈ ચંદર ગાદી પર બેઠો. તેણે ચચે મેળવેલું રાજ્ય સારી રીતે ચલાવ્યું હતું. અને બૌદ્ધ ધર્મને સારો આશરો

આપ્યો હતો એ વખતને યાદ આપનાર બૌદ્ધ ધર્મના કેટલાક ખંડિયેરો સિંધમા કોઇ કોઇ ઠેકાણે હજીપણ જોવામા આવે છે ચચદાર ૭ વરસ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યા પછી, ચચ્ચનો દીકરો દાહર ગાદી પર બેઠો.

મુસલમાન ધર્મના *પેગંબર મહમદ સાહેબ.

આજથી આશરે ૧૩૪૫ વરસ પહેલાં, એટલે કે સિંધમા રાવ વંશનુ રાજ્ય હતું. તે વખતે અરબસ્તાનમાં મહમદ સાહેબ નામે ઘણા પવિત્ર પુરૂષ થઈ ગયા છે તે વખતે અરબસ્તાનમા હિન્દુસ્તાનના જેવી સુધરેલી પ્રજા નહતી એ પ્રજાને સુધારવા માટે અને ધર્મનો બોધ આપવા માટે મહમદ સાહેબે અનેક મુસીબતો વેઠીને. પોતાનો ઇશ્વરી સંદેશો ઠેકાણે ઠેકાણે જાહેર કર્યો. અને મુસલમાની ધર્મની સ્થાપના કરી.

તેમના મરણ પછી તેમના શિષ્યો મારફતે મુસલમાન ધર્મ જુદા જુદા મુલકોમા ફેલાવા લાગ્યો. તેમની ગાદી પર આવનાર શિષ્યને ખલીફા કહે છે.

ખલીફાઓ પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા માટે જુદા જુદા મુલકો પર ચઢાઈ કરી, તે દેશ જીતી લઈ, ત્યાં

* ઇશ્વરી સંદેશો લાવનાર.

પોતાનો ધર્મ સ્થાપના તેઓ એક હાથમા કુરાન અને બીજા હાથમા શમશેર લઇનેજ ધર્મનો ઉપદેશ કરતા

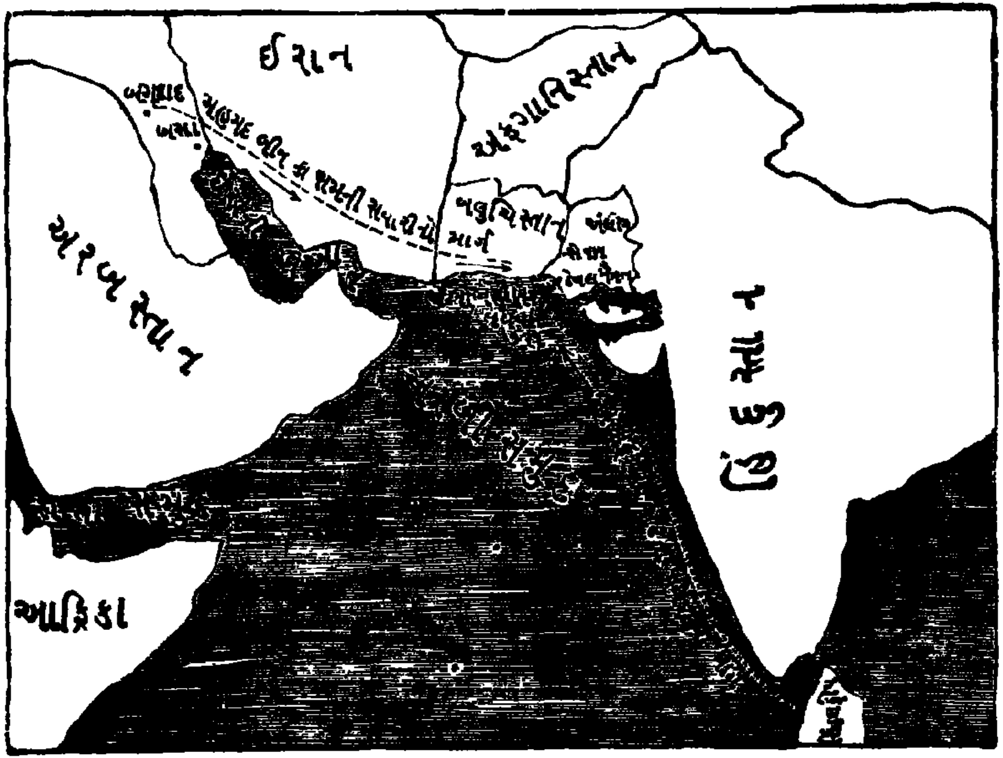
ખલીફાઓ આ રીતે મેળવેલા મુલકનુ રાજ્ય પણ ચલાવતા તેમની રાજ્યગાદી બગદાદમા હતી. બગદાદની ગાદી ઉપર આવા ઘણા ખલીફાઓ થઇ ગયા છે જે વખતે સિંધમાં દાહુર રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે વખતે બગદાદની ગાદી ઉપર ખલીફ વલીદ બની ઉમીહ હતો.

રાજા દાહ અને મહમદ બીન કાસમ.

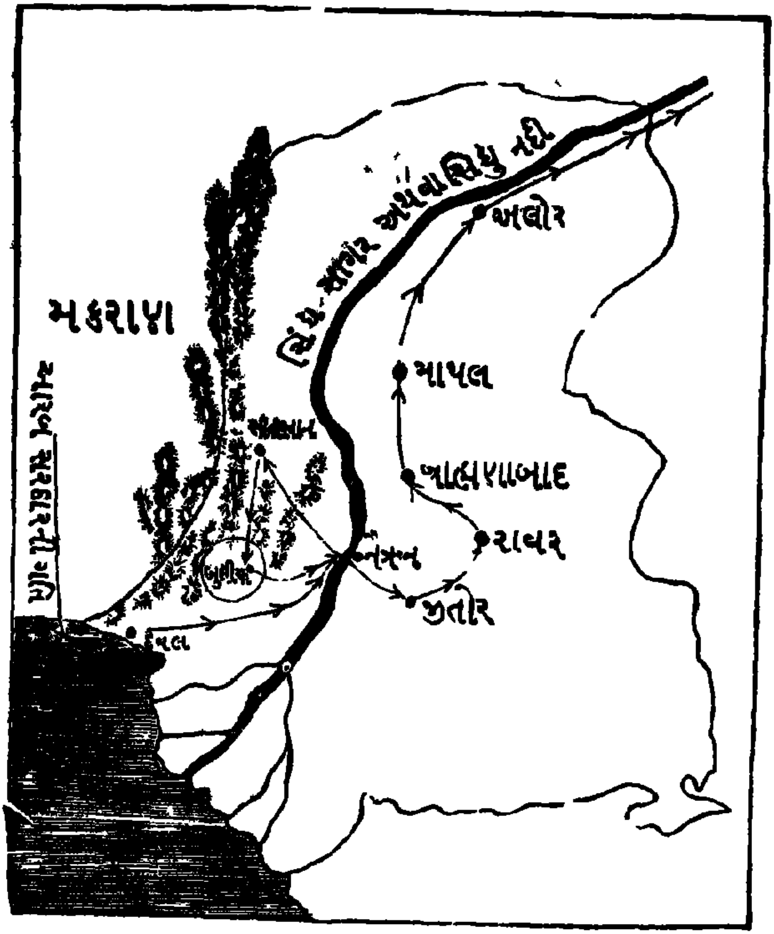
રાજા દાહુર બ્રાહ્મણ વશનો છેલ્લો રાજા હતો. તેણે અલોરની ગાદી ઉપપ ૩૨ વરસ સુધી સારી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યા પછી એવો બનાવ બન્યો, કે—સિહલદ્વીપના (લકાના) રાજાએ બગદાદના ખલીફાને ભેટના કેટલાક વહાણો મોકલાવ્યા હતા તે આ સામેના નકશામા બતાવ્યા પ્રમાણે અરબી સમુદ્રના રસ્તે સિધના કિનારા પાસે થઇ, બગદાદ તરફ જતા હતા દેવળબદર (મનોરા) આગળ કેટલાક ચાચીઆ લોકોએ તે વહાણો લૂટી લીધા અને માણસોને કેદ કર્યા

બગદાદના ખલીફાએ જ્યારે આ બનાવના ખબર સાભળ્યા, ત્યારે તેણે તે વખતના સિધના રાજા દાહુર પાસે આ બાબતનો ખુલાસો માગ્યો. પણ સંતોષકારક જવાબ નહિ મળવાથી, તેણે મહમદ બીન કાસમને ૬,૦૦૦ ઘોડેસવાર, ૬,૦૦૦ સાંઢડી સવાર, અને ૩,૦૦૦ પચદળ લશ્કર સાથે

મહમેદ બીન કાસમની સિંધ ઉપર ચડાઈ ઈ. સ. ૭૧૨

મહુમદ બીન કાસમનો સિંધમા વિજય ઈ સ ૭૧૨

સિંધ ઉપર મોકલ્યો તેણે દેવળબંદર જીતી લીધું. અને પોતાના માણસો, જેને ચાચીયા લોકોએ કેદ કર્યા હતા, તેઓને છોડાવ્યા ત્યારપછી નૈરુનકોટ (હૈદ્રાબાદ) અને સેવણના કિલ્લાઓ જીતી લઈ, અલોર ઉપર ચઢાઈ કરી.

આ સામેના નકશામા બર્તાવ્યા પ્રમાણે મહમદ બીન કાસમે નૈરૂનકોટથી અલોર તરફ જતાં, રસ્તામા આવતા જીતોર, રાવર, બ્રાહ્મણાબાદ વગેરે કિલ્લાઓ જીતી લીધા.

રાજા દાહર અને તેનું સૈન્ય બહાદુરીથી મુસલમાનોની સામે થયા બન્ને પક્ષ જીવ ઉપર આવી લડતા હતા. હિંદુ લશ્કરના સતત હુમલાઓને લીધે, મુસલમાનો થાકી ગયા હતા. હિંદુઓ ઉત્સાહમા આવી, હર હર મહાદેવના પોકારો કરી, બમણા જોરથી મુસલમાનો ઉપર તૂડી પડયા આજની લડાઈનુ પરિણામ દાહર રાજાના પક્ષમાજ દેખાતું હતું. પણ એક ક્ષણમા પરિણામ બદલાઈ ગયુ. હિંદુ લશ્કરની મોટામા મોટી ખામી એજ છે, કે પોતાના સરદારના મરણના ખબર સાભળી પોતાની જીતનો પ્રસંગ હોવા છતાં તેઓ નાહિંમત બની નાસવા લાગે છે આ લડાઈમાં એમજ થયું. દાહર રાજા હાથીપર બેસી લડતો હતો એવામા તેનો હાથી ઘાયલ થવાથી તે ઘોડાપર બેસી લડવા લાગ્યો. હાથી ઉપર પોતાના રાજાને નહિ દેખવાથી હિંદુ લશ્કરમાં ભંગાણ પડયું. તેઓ રાજાને મરાયો જાણી, નાસવા લાગ્યા. હિન્દુઓને નાસતા જોઈ, મુસલમાનો બમણા જોરથી તેઓની પાછળ ધસ્યા અને ઘણા હિંદુઓને કાપી નાખ્યા. છેવટે દાહર રાજા લડતા મરાયો. અને મુસલમાનોની જીત થઈ. ત્યારપછી મહમદ બીન

કાસમે અલોરનો કિલ્લો તાબે કરી, મુલતાન સુધીનો મુલક જીતી લીધો આ રીતે સિંધમા આરબ લોકોનુ રાજ્ય થયુ

આરબ લોકોનું રાજ્ય.

બગદાદ અને બસ્રા છેલ્લી લડાઈમા અંગ્રેજ સરકારે મુસલમાન પાસેથી જીતી લીધા છે પણ બગદાદ અસલથીજ મુસલમાનોની રાજધાનીનુ શહેર ગણાય છે મહમદ પેગમ્બર સાહેબ પછી તેમના શિષ્યો ખલીફા તરીકે બગદાદની ગાદી પરજ થઇ ગયા છે ખલીફાઓએ પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા માટે પ્રથમ આસપાસના મુલક જીતવા માડયા અને અરબસ્તાન, ઈરાન, મીસર, તુર્કસ્તાન વગેરે મુલકો જીતી, ત્યા મુસલમાન ધર્મની સ્થાપના કરી હવે ખલીફાઓનુ ધ્યાન સિધ જીતવા તરફ ગયુ હતુ અને એક બે છુટી છવાઈ ચઢાઇઓ પણ કરી હતી છતા તેમા ફત્તેહ મળી ન હતી છેવટે ઉપરની વાર્તા મુજબ મહમદ બીન કાસમની છેલ્લી સવારીમા આરબોએ જીત મેળવી. આથી ઉત્તરમા મુલતાન સુધીનો આખો સિધ પ્રાત આરબ લોકોના હાથમા આવ્યો

જેમ અત્યારે સિંધ પ્રાત અગ્રેજ સરકારના તાબામા છે. છતાં આપણા રાજા શહેનશાહ જ્યોર્જ પાચમા હિદુસ્તાનમા રહેતા નથી. પણ પોતાના અમલદાર મોકલી સિંધ પ્રાતનુ રાજ્ય ચલાવે છે, તેમ આરબ ખલીફાઓ સિંધમાં પોતના તરફથી સુબાઓ મોકલી રાજ્ય ચલાવતા.

અ ગ્રેજ સરકાર તરફથી હાલમાં જે અમલદાર (કમિશનર સિંધ પ્રાતમા મોકલવામા આવે છે, તેમણે ઉંચી કેળવણી લીધેલી હોય છે તેથી પ્રજાની લાગણી દુખાય નહિ, અને સરકારનુ અહિત થાય નહિ એ બને બાબતોનો સારી રીતે વિચાર કરીને સિંધ પ્રાતનુ રાજ્ય ચલાવે છે પણ આરબ સુબાઓએ તેવી કેળવણી લીધેલી ન હતી. વળી તેઓનુ ધ્યાન પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા તરફ વ ારે રહેતું. તેથી મુસલમાન ન હોય, તેવી કોમને દરેક બાબતમા ઘણુ સહન કરવુ પડતું આરબોના રાજ્ય દરમીયાન સિંધની કેવી હાલત હતી, તે નીચેની હકીકત ઉપરથી તમારા જાણવામા આવશે

૧. પ્રજાની સ્થિતિ —સિંધમા દરેક ઠેકાણે જીત મેળવ્યા પછી પ્રજા ઉપર ઘણો જુલમ ગુજારવામા આવ્યો હતો. અનેક હિન્દુ દેવળો તોડી પાડયાં ઘણા નિરાધાર બાળકો અને સ્ત્રીઓની કતલ ચલાવી કિંમતી વસ્તુઓ લૂટી લીધી. હિંદુઓના ાઢામાં થુંકીને, કે બીજી રીતે જુલમ કરી તેઓને મુસલમાન બનાવ્યા જુવાન અને ખુબસુરત સ્ત્રીઓને પકડી, જોર જુલમથી વટલાવી અને કેટલીકને કેદ કરી, બગદાદ ખલીફાની હજુરમા મોકલાવી જે સ્ત્રીઓને પોતાના જીવ કરતાં ધર્મ વધારે વહાલો હતો, તેણીઓ આપઘાત કરીને, કે ચિતામાં પડીને મરણ પામી.

આરબ રાજ્યના અમલમા હિન્દુઓને એવો હુકમ હતો કે કોઈપણ મુસલમાન મુસાફરની ત્રણ દિવસ પરોણા ચાકરી,

કરવી. કેટલીક જાતોને વેઠીઆ તરીકે મુસલમાન કાફલાના રક્ષક થવાનો હુકમ હતો કેટલીક જાતોને તો સારા કપડા પહેરવાની, ઘોડે ચઢવાની, અને જોડા પહેરવાની પણ મના કરવામાં આવી હતી

૨. ન્યાયની રીત'—શરૂઆતમા હાકેમની ઇચ્છા એજ કાયદો ગણાતો પણ પાછળથી બે મુસલમાનોની તકરારનો નિકાલ કાજી કરતો. મુસલમાન અને હિન્દુની તકરારનો નિકાલ પણ કાજી કરતો અને બે હિન્દુની તકરારનો નિકાલ હિન્દુ પંચ કરતુ. મતલબકે મુસલમાનનો ન્યાય હિન્દુને હાથે થવા દેતા નહિ.

૩. આરબ રાજ્યની પેદાશ'—આરબ લોકોને સિંધની પેદાશના મુખ્ય ત્રણ રસ્તા હતા. ૧ માથાવેરો, ૨ જમીનનો કર, ૩ બંદરની જકાત

માથાવેરો અથવા જજીયાવેરો, એ નામનો કર ફકત હિંદુઓ પાસેથીજ લેવામા આવતો મુસલમાનોને તે કર માફ હતો. હિન્દુઓ પાસેથી માથા વેરો વસુલ કરવામા ચુકવું, તેને આરબ લોકો પાપ સમજતા

ખલીફા ઉમર પહેલાના વખતમા પૈસાદાર માણસ દીઠ દર વરસે ‡ ૪૮ ડ્રામ, સાધારણ સ્થતિના માણસ દીઠ દર વરસે ૨૪ ડ્રામ, અને મજુર વર્ગના માણસ દીઠ દર વરસે ૧૨ ડ્રામ લેવામા આવતા. રળવાને અશક્ત સ્રી અને છોકરાઓને આ કર માફ હતો.

‡ ૧ ડ્રામ એટલે સુમારે ચાર આના.

ખલીફા ઉમ્મર બીજાના વખતમાં એવું જાહેર કરવામાં આવ્યું, કે પેદાશમાથી પોતાના ખર્ચની રકમ બાદ કરતાં બાકી જે રકમ બચે, તે બધી રકમ માથા વેરાના કર તરીકે ઉઘરાવવી

કેટલીક જાતો પાસેથી તો નવાઈ જેવા કરો લેવામાં આવતા સેવણુની નજીક અરલ નહેરની પેલીપાર રહેતા જત લોકો જ્યારે હાકેમને સલામ કરવા આવતા, ત્યારે સાથે એક કુતરો હાકેમને ભેટ આપવા લ આવતા અને મચ્છીમારને સારી માછલી પણ ભેટમા લાવવાનુ ફરમાન હતુ.

૪ ધર્મની સ્થિતિ·—આરબ લોકોના રાજ્યમાં હિન્દુ અને મુસલમાનવચ્ચે ઉઘાડો પક્ષપાત હતો. તેથી કેટલાક હિન્દુઓ મુસલમાન તરીકેના લાભ મેળવવાના લોભથી અને કેટલાક જોરજુલમથી મુસલમાન થયા હતા

૫ વેપારની સ્થિતિ —કાફલાઓ મારફતે કંદહાર તથા ગિજની સાથે વેપાર ચાલતો. રૂ સ્તે પણ વેપાર ચાલતો. અરબસ્તાનમાથી ઘોડા અને મોતી સિધમા વેચાવા માટે આવતા સિધમાથી જે વસ્તુઓ તુર્કસ્તાન અને ખોરાસાન તરફ જતી, તે ઘણુ કરીને ચીન, સિલોન અને મલબારથી આવતી 'હાણો બાંધવાનું' લાકડુ પણ મલબારથી આવતું.

૬ લશ્કરની સ્થિતિ.—આરબ સુબાઓ સિંધના માણસોની ફોજ તૈયાર કરી, દૂરના મુલકમાં યુદ્ધ કરવા જતા. જીત કરનાર આરબ સરદારોને જાગીરો બક્ષીસ મળતી.

તેના બદલામા તેઓ લડાઇને વખણે હાકેમોને મદદ આપવા બંધાએલા રહેતા.

સિંધમા આરબ લોકોનું રાજ્ય થયા પછી જુદા જુદા આરબ સરદારોએ ઉત્તરમા પંજાબ સુધી અને પૂર્વમા ભરૂચ સુધી સવારીઓ કરેલી છે. અને લુટફાટ કીધેલી છે, ઈ સ ૭૨૪મા સિંધના જુનેદ નામના આરબ સરદારે ભરૂચ ઉપર સવારી કરી હતી, અને શહેરને લૂંટયું હતું આરબ લોકોએ ત્યારપછી પણ ઈ સ. ૭૭૦ સુધીમા ત્રણ ચાર સવારીઓ કરી, ભરૂચને ઘણું નુકસાન પહોચાડ્યુ હતું

સિંધ જીતી લીધા પછી ઇ સ. ૭૧૭. મા ખલીફા ઉમર બીન અબદુલ અઝીઝે સિંધ માટે જાહેરનામું પ્રગટ કર્યું હતું, કે " જે કોઈ હિંદુ, મુસલમાન થશે, તેને મુસલમાનના જેટલુંજ માન આપવામાં આવશે. " આથી લલચાઇને રાજા દાહરના છોકરાઓ, અને બીજા ઘણા હિંદુઓ મુસલમાનન થયા, અને અરબી નામો ધારણ કર્યા હતાં.

બગદાદની ગાદી ઉપર ખલીફા હારૂન અલ રસીદ ઘણો પરાક્રમી હાકેમ થઈ ગયો તેના તરફથી શેખ તુરાબઅલી સિંધનો સુબો થઈ આવ્યો હતો. તેણે સિંધનું રાજ્ય ઘણુ વધાર્યું હતું. પણ ઈ સ. ૭૮૭મા તે સિંધમાંજ મરણ પામ્યો. તેની કબર ઠઠ્ઠાથી નૈરૂત્યમા ૮ માઇલ દુર આવેલી છે.

સિંધમાં આરબ રાજ્યનો અંત.

બગદાદના ખલીફાઓએ સિંધમાં સુબાઓ મોકલી લગભગ ૨૭૩ વરસ સુધી સિંધની હકુમત ચલાવી. પણ આરબ રાજ્યના પાછલા વખતમા ખલીફાઓએ સુબાની વિદ્યા અને બુધ્ધિની લાયકાત ઉપર બીલકુલ લક્ષ ન આપતાં કેવળ પેદાશ વધારવા માટે સિધની સુબાગીરીનો ઇજારો આપવા માડયો જે માણુસ ઇજારાનો આકડો વધારે આપે, તે સિંધનો સુબો થાય આવી રીતે આવેલા સુબાઓએ, ખલીફાઓને ભરવાની મોટી રકમ ઉપજાવવા માટે, પ્રજા ઉપર જુદી જુદી જાતના કરો નાખવા માડયા અને રાજ્યનુ ખર્ચ કમી કરવા માડયુ.

કર વધારવાથી પ્રજા ઘણી દુખી થવા લાગી, અને રાજ્યનુ ખર્ચ કમી કરવાને લીધે લશ્કર પણ ઘણું કમી થઈ ગયું. આ પ્રમાણે સિંધની સત્તા દિવસે દિવસે નબળી પડવા લાગી. છેવટે તેઓ એટલા બધા નબળા પડી ગયા, કે સાધારણ હુમલાની સા ‹ ટકવાને પણ તેમની પાસે કાઇ સાધન ન હતુ

આવા વખતમા કરમેસીયા લોકો, કે જેઓ મુસલમાન ધર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલા આરબોજ હતા, અને સિંધની આ સ્થિતિથી માહીતગાર હતા તેઓ સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યા. અને ઘણીજ સહેલાઈથી સિંધની હકુમત પોતાના હાથમાં

લીધી કરમેસીયા લોકોએ માત્ર ૩૯ વર્ષ સિંધનું રાજ્ય લાવ્યું

ગિજનીના પ્રખ્યાત સુલતાન મહમદ ગિજનીએ પોતાના વજીર અબ્દુલ રીઝાકને સિંધ ઉપર મોકલ્યો તેણે સેવણ અને ઠઠ્ઠા સુધી આવીને કર સીઆ લોકો પાસેથી સિંધ જીતી લીધુ ઈ સ. ૧૦24 આથી સિંધ ગિજનીની સત્તા નીચે ગયુ. અને ત્યાના સુબાઓએ સિંધની હુકુમત ચલાવવા માંડી. પણ મહમદ ગિજનવીના મરણ પછી ગિજનીનો હાકેમ અબ્દુલ રસીદ મોજશોખમા પડયો, અને સિંધને માટે કાંઈ સભાળ લીધી નહી તેથી સુમરા લોકો પોતાના અબનસુમાર નામના હાકેમને ઉભો કરી, સિંધમા જોરાવર થયા, અને ગિજનીની તાબેદારીથી છુટા પડ્યા ઈ. સ. ૧૦૫૧.

હમીર સુમરો.

સુમરા લોકો અસલ હિંદુ હતા પણ સિંધમા આરબ લોકોનુ રાજ્ય થયા પછી તેઓ મુસલમાન થયા હતા

સુમરા રાજાઓએ ૩૦૦ વર્ષ સુધી સિંધમા રાજ્ય ચલાવ્યું. તેમણે ઘણી બહાદુરીથી રાજ્ય વધાર્યું તેઓની રાજધાનીનુ શહેર ઠઠ્ઠા હતું તેઓમાં ઘણા બહાદુર રાજાઓ થ ગયા. તેમાં દોદો અને ખરીફના નામો ઘણા જાણીતાં છે.

ખરીફ રાજાએ બલોચ, સૌઢા અને જાડેજા લોકોને હરાવી વશ કીધા હતા અને કચ્છનો પણ કેટલોક ભાગ જીતી લીધો હતો. સોઢા લોકોનુ ઉમરકોટ તેના તાબામા હતુ તથા સમા જાતના મગરૂર અને હજી સુધી પોતાનુ હિંદુપણુ સાચવી રહેલા નામીચા લોકો પણ ખરીફના તાબામા હતા.

ચઢતી અને પડતી એ દુનિયાનો નિયમ છે કોઇના બધા દીવસો એક સરખા જતા નથી સુમરા રાજાઓ પણ પાછલા વખતમા બહુ નબળા પડી ગયા. દિલ્હીના પાદશાહો સામે બાથ ભીડવામા તેઓ કયાસુધી ટકી શકે?

ઘોરી વંશના દિલ્હીના પાદશાહ મહમદ ઘોરીએ સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરી, સુમરાઓને ‡ખંડીયા રાજા બનાવ્યા. પણ મહમદ ઘોરીના મરણુ પછી વળી તેઓ સ્વતંત્ર થયા.

ત્યારપછી અલાઉદ્દીન ખીલજી અને મહમદ ગાંડો (તઘલખ) એક પછી એક સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યા હતા, અને સુમરા રાજાઓએ તેઓની તાબેદારી સ્વીકારી હતી

મહમદ ગાંડાના પાછલા વખતમા હિંદુસ્તાનમા ચારે તરફ બંડ ઉઠયા હતા. તે વખતે ગુજરાતના બળવાખોર લોકોને હમીર સુમરાએ આશરો આપ્યો હતો. તેથી મહમદ

---

‡ ખંડીઆ રાજાનો અર્થ વિસ્તારથી સમજાવવો.

ગાડો સિંધ ઉપર ચડી આવ્યો હતો, અને તે ઠઠ્ઠાની નજીક મરણ પા ૰ ા હતો. તે વખતે આખા હિંદુસ્તાનમા અધાધુંધી ચાલતી હતી સિંધનો હાકેમ હમીર સુમરો બહુ જુલમ કરતો હતો તે દારૂડીયો અને ઘણોજ દુર્ગુણી હતો તેના રાજ્યમા પ્રજાને ઘણુંજ દુ:ખ હતું તે રાજા વિષે એક બે વાતો જાણવા જેવી છે.

૧ કચ્છનો સરદાર કેસર ઝાલો અને હમીર સુમરો

કચ્છના કિરંતી ગઢમા વેહીઆસ નામે એક બહાદુર સરદાર હતો તે મરણ પથારીએ પડયો, ત્યારે તેના જીવને ગભરાતો જોઇને કેસર નામે તેના દીકરાએ પુછયું "પિતાજી તમારો જીવ કેમ અકળાય છે?" ત્યારે તેણે કહ્યુ "મારો એક દુશ્મન હમીર સુમરો છે તેની રાજધાની ઘણી સુંદર છે. તેની પાસે ઘણા સુદર ઘોડાઓ અને પુષ્કળ ઉંટ છે. તેની સાથે લડાઈ કરવાની મારી ઇચ્છા પુરી થઇ શકી નથી, તેથી મારા જીવને અકળામણ થાય છે જો તમારામાથી કોઈ તેના ૧૨૫ ઘોડા હરી લાવીને, આપણા ભાટ લોકોને વહેંચી આપવાનું વચન આપે, તો મારા જીવને શાતી થાય" આ વખતે તેના ભાઇઓ, ભત્રીજાઓ, વગેરે બધા સગા વહાલા બેઠેલા હતા, પણ હમીર સુમરાના ઘોડા લાવવાની હિંમત કોઇ કરી શકયુ નહી. તેથી છેવટે કેસર, કે જે બધાથી નાનો હતો, તેણે તેના બાપની ઇચ્છા પુરી કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ, તેના હાથમાં પાણી મુકયુ. અને વેહીઆસ દેવલોક પામ્યો

પોતાના બાપની ઉત્તર ક્રિયા કરીને કેસર સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરવા તૈયાર થયો અને પોતાના સગા વહાલાને મદદને માટે બોલાવ્યા પણ કોઈ આવ્યુ નહી આથી કેસર પોતાની હીમત અને બહાદુરી ઉપર વિશ્વા રાખી એકલોજ સિંધમા આવ્યો, અને યુક્તિથી ૧૨૫ ઘોડા હરી જઈને પોતાના ભાટોને વહેંચી આપ્યા. પણ તે બાબતની હમીર સુમરાએ કાંઈ દરકાર કરી નહી તેથી બીજી વખત પોતાના થોડા માણસો લઈને કેસરે સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરી અને નદી કિનારે ચરતા હમીર સુમરાના ૭૦૦ ઉંટ લઇ આવી, પોતાના ભાટોને વહેંચી આપ્યાં આ વખતે પણ દારૂના નિસ્સામા તથા બીજા દુર્ગુણુમા મચ્યા રહેલ હમીર સુમરાએ કાંઈ દરકાર કરી નહી તેથી કેસરે ત્રીજી વખત ચડાઈ કરીને ૧૨૦ સ્રીઓનું હરણ કર્યું અને પોતાના સગા વહાલાઓને એક એક પત્નિ તરીકે આપી દીધી આ વખતે સ્રીઓને પાછી મેળવવા માટે હમીર સુમરાએ પોતાના પ્રધાનને કેસર પાસે મોકલ્યો પણ કેસરે જવાબ આપ્યો કે તેણીઓ તો અમારી પત્નિઓ થએલ છે, તેથી અમે પાછી આપીશું નહીં. કેસરનો આ જવાબ મળ્યા પછી પણ બીજાં ૧૦ વરષ નીકળી ગયા, ત્યારે હમીરે એક દુત મોકલી કેસરને કહેવડાવ્યું કે તારી સાથે લડાઇ કરવાની મારી ઘણી ઇચ્છા છે પણ તારો દેશ ખારાપાટ અને ભેજવાળો છે. તેથી મારા લશ્કરને ખોરાક શી રીતે મળી શકે ?

કેસરે તરત જવાબ કહેડાવ્યો "તેને માટે તમારે ફીકર કરવી નહીં. હું એક હજાર એકર જમીનમાં ઘઉં વવડાવુ

છુ તેનાથી તમારા લશ્કરનુ પોષણ થશે." છેવટે એક વરસ પછી હમીરે કચ્છ ઉપર ચડાઈ કરી બન્ને પક્ષો બહાદુરીથી લડયા. કેસરે લડાઈમા દરેક વખતે આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. પણ આખરે તે બહાદુરીથી લડતા મરાયો. અને હમીર સુમરાની જીત

૨ કાઠિઆવાડનો રાજા રા' નવઘણ અને હમીર સુમરો.

સિંધમા મુસલમાન રાજા થયા પછી પણ કેટલાક રાજ્યોએ પોતાના કુળની ટેક સાચવવા ખાતર ઘણા ઘણા દુઃખો વેઠીને પણ હિંદુપણુ સાચવી રાખ્યુ હતું ઇ સ ૮૭૫ મા આરબ લોકો નબળા પડી ગયા હતા, તે વખતે ઠઠ્ઠાની ગાદી પર યાદવ કુળનો ચુડચંદ્ર નામ હિંદુ રાજા હતો તેનુ મોસાળ કાઠિઆવાડમા જુનાગઢ પાસે વથળીમા હતું તે વખતમાં કાઠિઆવાડના ચાવડા અને જેઠવા રાજાઓની કન્યાઓ સિન્ધના યાદવ કુળના રાજાઓને પરણાવ્યાના એક બે દાખલા મળી આવે છે

પોરબંદર પાસે ઘુમલીના પાટવી કુંવર હલામણ જેઠવાના ફોઇને સિન્ધના રાજા સાથે પરણાવ્યા હતા અને જ્યારે હલામણ જેઠવાને દેશટોવ મળ્યો, ત્યારે તે થોડો વખત પોતાના ફોઈ પાસે સિન્ધમા રહ્યો હતો

વન્થળીના બાલારામ ચાવડાની બેન નગરઠઠ્ઠાના યાદવ રાજા સાથે પરણાવી હતી. તેને ચુડચન્દ્ર નામે કુંવર હતો.

બાલારામ ચાવડાને પોતાના પુત્ર સાથે અણબનાવ હોવાથી વંથળીનો ગાદી વારસ પોતાના ભાણેજને બનાવ્યો હતો, અને તે મુજબ ચુડચંદ્ર વંથળીની ગાદી પર આવ્યો. તેના વંશજો કાઠિઆવાડમા ચુડસમા રજપુતો કહેવાયા. ચુડાસમા રજપુતો પાછળથી 'રાઓ' કે રા' કહેવાયા, અને વંથળીની ગાદી જુનાગઢમા આવી.

જુનાગઢની ગાદી ઉપર ચુડાસમા વંશમાં રા' નવઘણ નામે ઘણો પરાક્રમી રાજા થઈ ગયો, તે વખતે સિંધમા હમીર સુમરાનું રાજ્ય હતું. રા' નવઘણે જાસલ નામે એક આહીર કન્યાને પોતાની બેન માની હતી. તેના ઉપર તે પોતાની સગી બેન કરતા પણ વધારે હેત રાખતો હતો, અને તેને કોઈ પણ દુઃખના વખતે મદદ કરવાનું વચન પણ આપ્યું હતું

કાઠિઆવાડમા એક વખત મોટો દુંકાળ પડ્યો, અને અનાજ કે ઘાસચારો નહિ પાકવાથી માણસ અને જનાવરોને મોટી આપદા પડવા લાગી. જાસલના પતિ પા[illegible] ગાયો, ભેંસો વગેરે ઘણા જનાવરો હતા દુકાળમા કેટલાક વખત સુધી તો તેણે મોંઘુ અનાજ અને ઘાસ ખરીદીને જેમતેમ ગુજારો ચલાવ્યો. પણ આખરે બીજા આહીરો સિંધમાં સારો ઘાસચારો છે, એમ જાણીને પોતાના જાનવરો સાથે દુકાળમા નિર્વાહ ચલાવવાને કચ્છના રણને રસ્તે થઇ સિંધમાં જવાને તૈયાર થયા તેઓની સાથે જાસલ તથા તેનો પતિ પણ પોતાના જાનવરો સાથે સિંધમાં આવ્યા, અને સિંધુ નદીના કિનારે ઝુંપડાં બાંધી રહ્યાં. અહીં હમીર સુમરાનું રાજ્ય હતું

એક દિવસ સવારે શિકારે નીકળેલો હમીર સુમરો જ્યાં આહિરો રહેતાં હતાં, ત્યાં આવી ચડયો, અને જે જગાએ જાસલ ગાયો દોહી રહી હતી ત્યા ઉભો રહી, પીવાને પાણી માગ્યુ. જાસલે તેને સારો આવકાર આપ્યો, અને સવારના નરણે કોઠે પાણીને બદલે દૂધ પીઓ એમ કહી દૂધની એક તાંબળી ભરીને આપી હમીરે દૂધ પીધુ, અને જાસલે લેવાની ના કહેવા છતાં તેને કીંમતી હારની બક્ષીસ આપી, તે ચાલ્યો ગયો. પણ બીજે દીવસે જાસલને પોતાની રાણી બનાવવાને લઇ આવવા માટે સીપાઇઓ મોકલ્યા. આથી જાસલ, તેનો ધણી અને બીજા આહિરો ગભરામણમા પડયા. પણ જાસલે યુકિત રચી હમીરને કહેવડાવ્યુ કે મારે છ માસનુ વ્રત છે, તેથી છ મહીના પછી હું તમારી રાણી થઈશ

હમીર સુમરાએ તેને છ મહીનાની મુદત આપી બીજી બાજુ જાસલે એક આહિરને છુપી રીતે કાગળ લખીને જુનાગઢ તરફ મોકલ્યો, અને રાં' નવઘણને બધી હકીકત જણાવી, મદદ મોકલવા વિનંતી કરી. છ મહીનાની મુદત પુરી થયા પહેલા પોતાની બેનને દુઃખમાથી બચાવવા નવઘણ રાજા પોતે મોટા લશ્કર સાથે સિંધ ઉપર ચડી આવ્યો, અને હમીર સુમરાને હરાવી જાસલ તથા આહિરોને છોડાવી, જુનાગઢ લઈ ગયો

હમીર સુમરાના છેલ્લા દીવસોમા બહુ અંધેર ચાલવા લાગ્યું. નિરપરાધી માણસો માર્યા જતા. બદમાસ માણસો ગરીબ માણસો ઉપર જુલમ ગુજારતા, અને તેની દાદ ફરી-

થા' કોઈ સાંભળતુ નહતુ. આબરૂદાર માણુસને પોતાની આબરૂ સાચવવી ભારે થઈ પડતી આ વખતે સિંધમાં સમા જાતના હિંદુ લોકો વધારે બળવાન થયા હતા.

હમીર સુમરાના જુલમની સામે સમા લોકોએ ઘણાં બંડ ઉઠાવ્યા, અને દિલ્હીના પાદશાહ સધી ફરીયાદો પહોંચાડી. પણ કોઈ જાતની દાદ નહિ મળવાથી છેવટે હમીર સુમરાના જુલમથી કંટાળી સમા લોકોએ તેને મારી નાખ્યો અને પોતાના તરફથી જામ ઉનડને ગાદી પર બેસાડી, સિંધમા સમા વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. ઇ સ ૧૩૫૧

સમા વંશનું રાજ્ય.

સિંધમાં બ્રાહ્મણ વંશનું રાજ્ય હતુ, તે વખતથી સમા લોકોની વસ્તી સિંધમા હતી સુમરાઓ કરતા સમાઓ સંખ્યામાં વધારે હતા. તેમણે પોતાની સત્તા ઘણી ઝડપથી વધારી. સેવણનો કિલ્લો તાબે કરી બખ્ખર માહેના દિલ્હીના લશ્કરને હરાવી, નસાડી મુકયું તેથી ઇ. સ ૧૩૭૨મા દિલ્હી ! સુલતાન ફીરોઝ તવલખ તેમને તાબે કરવા સિંધમાં આવ્યો જામ પોતે કિલ્લો બંધ કરીને પોતાનો બચાવ કરવા લાગ્યો. તેથી સુલતાનના લશ્કરને સિંધુ નદીના પુરથી, અને મચ્છરોથી ઘણી હેરાનગતી ભોગવવી પડી. પણ આખરે જામે તાબેદારી

સ્વીકારી અને ફીરોઝે તે ખુશીથી કબુલ કીધી ત્યારપછી થોડા વરસે ઈ. સ. ૧૩૯૧મા સમા લોકો મુસલમાન થયા

ઈ. સ. ૧૩૯૮મા તૈમુર હિન્દુસ્તાન ઉપર ચડી આવ્યો. આ મુલતાન તથા દિલ્હીમા ઘણો જુલમ ગુજાર્યો. એ અંધાધુંધીમાં સમાઓ ખરેખરા સ્વતંત્ર થયા

તેમના રાજ્યની હદ ઉત્તરમાં માથેલો અને ઉબાવરો સુધી હતી. ઉચ તેમના કબજામાં ન હતુ. તેમની રાજધાની સમઈ નગરમાં હતી. બખ્ખર અને સેવણમા તેમના સુબાઓ રહેતા હતા.

સમા વંશમાં ૧૭ રાજાઓ થઈ ગયા છે તેઓમા કોઈ કોઈ રાજાઓ બળવાન હતા તેમના વખતમા પ્રજા શાંતી ભોગવતી એ રાજાઓમા એક જામ સન્જાર થઈ ગયો છે તે ભણેલો અને વિદ્વાનોને આશ્રય આપનારો હતો તેના પછીનો રાજા જામ નીજામ ઉદ્દીન થયો, તે પણ તેના બાપના જેવો વિદ્યાનો શોખીન અને ધર્મની લાગણીવાળો હતો તેનુ લોકપ્રિય નામ જામ નંધો હતુ. તેના વખતમા મસીદોમા હંમેશા બંદગી થતી. એણે લુંટારાઓને તાબે કીધા. અને મુસાફરોની હરકત દૂર કરી. આ લુટારા બલોચ જાતીના હશે, એમ જણાય છે જામ નંધાએ *૫૦ વરસ રાજ્ય કર્યું તેના વખતમા શાહબેગ અર્ગુન કંદહારથી આવ્યો હતો પણ હાર ખાઈ પાછો ગયો હતો, અને જામ નંધા પછી તેનો છોકરો જામ ફિરોઝ આવ્યો. તે ઘણો નાની ઉમ્મરનો હતો, અને જનાનામા

* કોઈ ૬૩ અથવા ૭૩ કહે છે.

ઉછર્યો હતો તેથી નાચ ગાયન અને તમાશાનો શોખીન થઈ ગયો હતો

જામ ફૈરોઝ અને શાહબેગ અર્ગુન.

જામ ફૈરોઝ, સમા વંશનો છેલ્લો રાજા હતો. અને ઠઠ્ઠાની ગાદી પર રાજ્ય કરતો હતો. તેના વખતમાં અમલદારો જુલમી થઇ ગયા હતા. તેણે કેટલાક મોગલને પોતાની નોકરીમા ગખ્યા હતા તેઓ ઠઠ્ઠાના જે ભાગમાં રહ્યા હતા, તે ભાગને આજે પણ મોગલપાડા કહે છે. એ અરસામાં હિન્દુસ્તાનની ઉત્તરે આવેલા તુર્કસ્તાનના મુલકમાથી હિન્દુસ્તાનમા આવીને રાજ્ય કરનારા બ પુરૂષોના નામ જાણવા જેવા છે.

૧ શાહબેગ અર્ગુન. ૨ બાબર બાદશાહ.

૧ શાહબેગ અર્ગુન, એ તુર્કસ્તાનમા આવેલા ખોરાસાન પ્રાંતનો હાકેમ હતો તેને તે વખતના તુર્કસ્તાનના બાબર પાદશાહે હરાવીને નસાડી મુકયો. તેથી તે થોડા માણસો લઇ સિંધમાં આવ્યો. અને લૂટફાટ કરી ધીમે ધીમે પોતાનું જોર વધારીને, ઈ. સ. ૧૫૨૦ મા તેણે સમા લોકોની રાજધાની ઠઠ્ઠા ઉપર ચડાઈ કરી. જામ ફૈરોઝ હાર્યો. અને શાહબેગ અર્ગુને ઠઠ્ઠા શહેરમાં લૂટ ચલાવી પુષ્કળ માલ મેળવ્યો. પછી શાહબેગ અર્ગુન અને જામ ફૈરોઝ વચ્ચે સલાહ થઇ, તેમાં

એમ ઠર્યું કે:— "લકડીથી ઉત્તર તરફનો મુલક શાહબેગ અર્ગુનને આપવો."

આ ઠરાવ સમા લોકોને પસંદ પડયો નહિ અને શાહબેગ અર્ગુનને મારી હઠાવવા, સમા લોકોએ માટે પોતાનું લશ્કર જમાવીને તેનાપર ચડાઈ કરી આ કારણથી ઈ સ ૧૫૨૧ માં સોણુ પાસે ટલ્ટી આગળ લડાઈ થઈ તેમા સમા લોકોનુ ઘણું લશ્કર હોવા છતા, શાહબેગ અર્ગુનના કુશળ લડવૈયાઓ સામે તેઓ ટકી શકયા નહિ. સમા લોકો હાર્યા જામ ફેરોઝ કચ્છ તરફ નાસી ગયો. અને આખો સિંધ પ્રાત શાહબેગ અર્ગુનના હાથમાં આવ્યો ત્યારપછી તેણે બખ્ખર અને અલોરના કિલ્લાઓ પણ જીતી લીધા

બખ્ખરની ટેકરી શાહબેગ અર્ગુનને પસંદ પડવાથી તેણે અલોરનો કિલ્લો તોડાવી, ત્યાની પાકી ઇંટો મંગાવી, બખ્ખરનો કિલ્લો બંધાવ્યો

શાહબેગ અર્ગુને ગુજરાત જીતી લેવાનો વિચાર કર્યો પણ તેવામા તે મરણ પામ્યો. ઈ સ. ૧૫૨૨.

શાહબેગ અર્ગુન લડવામાં શૂરો અને બહાદુર હતો, એટલુંજ નહિ, પણ તેને ધર્મના પુસ્તકોનું પણ સારૂં જ્ઞાન હતું તેણે એક બે ધર્મ પુસ્તકોના ભાષાન્તર પણ કર્યાં હતા.

૨ બાબર બાદશાહ. એ તુર્કસ્તાનના સમરકંદનો હાકેમ હતો. તેણે જેમ શાહબેગ અર્ગુનને હરાવીને તુર્કસ્તાનમાંની નસાડી મૂકયો, તેમ ત્યાના બળવાખોર લોકોએ બાબર બાદ-

શાહને પણ હરાવીને તુર્કસ્તાનમાંથી કાઢી મૂકયો. તેથી તેણે ઇ. સ. ૧૫૦૪ મા અફગાનીસ્તાનમા આવી કાબુલનું રાજ્ય જીતી લીધું. અહીં તેણે હિંદુસ્તાન પર ચઢી આવવાને ૨૨ વરસ સુધી તૈયારી કરી. અને ઈ સ ૧૫૨૬ મા તે પંજાબ ઉપર તૂટી પડયો પાણીપતના રણમા દિલ્હીના સુલતાન ઈબ્રાહીમ લોદીને હરાવી, હિન્દુસ્તાનની રાજધાની દિલ્હી શહેર કબજે કર્યું અને મોગલવંશની ગાદીનો પાયો નાખ્યો, ઈ સ. ૧૫૨૬

મીરઝાં શાહહુસેન અને હુમાયુ બાદશાહ.

શાહબેગ અર્ગુનના મરણ પછી તેનો દિકરો મીરઝા શાહ હુસેન ઠઠ્ઠાની ગાદીપર બેઠો.

જામફેરોઝે લશ્કર એકઠું કરી કચ્છમાથી પાછો આવીને ફરી એકવાર નસીબ અજમાવ્યુ. પણ તે હારીને ગુજરાત તરફ નાઠો અને ત્યાજ મરણ પામ્યો.

મીરઝા શાહ હુસેને ઘણી લડાઇઓ કરી, પોતાનો મુલક વધાર્યો. અને દિલ્હીના બાબર બાદશાહ સાથે સલાહ કરી.

બાબરના મરણ પછી તેનો દિકરો હુમાયુ દિલ્હીની ગાદી પર બેઠો, એ બાપદિકરાના પ્રેમની વાત તમે પાંચમી ચોપ-

ઠીમાં શીખશો હુમાયુ બાદશાહને ઈ. સ. ૧૫૪૦ મા શેરખાન પઠાણે દિલ્હીમાંથી હાંકી કાઢ્યો હતો તેથી તેને ૩ વરસ સુધી સિંધમા આશરો લેવો પડ્યો હતો આ મુદત દરમીયાન ઉમરકોટમા હુમાયુની રાણી હમીદા બેગમે મહાન અકબર બાદશાહને જન્મ આપ્યો ઈ. સ. ૧૫૪૨

હુમાયુ પાદશાહે સિંધ જીતી લેવા માટે એક બે વખત પ્રયત્નો કર્યા, પણ મીરઝા શાહ હુસેનના પરાક્રમ આગળ તેને દરેર વખતે નિષ્ફળ થવુ પડ્યુ.

આ બહાદુર હાકેમ ૩૨ વરસ સુધી સિંધનું રાજ્ય ચલાવી, ઈ. સ ૧૫૫૪મા મરણ પામ્યો. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી તેનુ રાજ્ય તેના ૨ સરદારોએ વહેંચી લીધુ.

મુલક	હાકેમનુ નામ	રાજધાનીનુ શહેર
૧ દક્ષિણ સિંધ	મીરઝા ઈશા	ઠઠ્ઠા
૨ ઉત્તર સિંધ.	સુલતાન મહમદ.	બખ્ખર

તરખાન વંશ – ઠઠ્ઠનું રાજ્ય.

મીરઝા જાનીબેગ અને અકબર બાદશાહ.

મીરઝાં ઈશા અને તેની પછી થઇ ગયેલા તેના વંશજો પોતાને તરખાન વંશના ગણતા. આ લોકો મૂળ તુર્કસ્તાનના વતની હોવાને લીધે આ નામ રાખેલુ હોય, એમ ધારી શકાય છે.

તરખાન વંશમા ત્રણ હાકેમો થયા ૧ મીરઝા ઇશા, ૨ મીરઝા મહમદ બાકી ૩ મીરઝા જાનીબેગ. મીરઝા ઇશા અને તેના વંશજોની રાજધાની ઠઠ્ઠા હતી. તે વખતની યાદગીરી આપે તેવું કઇ પણ નામ નિશાન ઠઠ્ઠામા મળી શકતું નથી. પણ ઠઠ્ઠાથી પશ્ચિમ દિશાએ દોઢ માઈલ પર આવેલ મકલી ટેકરી ઉપર ઘણી કબરો છે. જેમા મીરઝાં શાની કબર ખાસ જોવા લાયક છે. એ કબરના મજબુત પત્થર ઉપરનું નકસી કામ બહુ સુંદર અને સફાઇદાર કરેલુ છે. એ અને એની પછી થઈ ગયેલા હાકેમોની કબરો જોતાં હિન્દુસ્તાનની જુના વખતની કારીગરીનો સહજ ખ્યાલ આવી શકે છે

મીરઝા ઇશા પછી તેનો દિકરો મીરઝાં મહમદ બાકી ગાદીપર બેઠો તેના વખતમા બખ્ખરવાળા સુલતાન મહમદની બળવાખોર ટોળીઓના ત્રાસથી પ્રજા બીલકુલ સુખશાંતિ ભોગવી શકી નહિ. તેઓ વારવાર લુટફાટ કરતા પ્રજાના પોકારને લીધે તેને વારંવાર ઝગડામા ઉતરવું પડતુ ત્યાથી છેવટે કંટાળીને મહમદ બાકી આપઘાત કરી મરણ પામ્યો ઇ. સ. ૧૫૭૧.

મીરઝા મહમદ બાકીના મરણ પછી તેનો દિકરો મીરઝા જાનીબેગ સિંધનો હાકેમ થયો. તે ટટાખોર લોકોને પહોચી વળે તેવો હતો. તેને વારવાર બખ્ખરના સુબાઓ સાથે તકરારમાં ઉતરવુ પડતુ.

બખ્ખરનુ રાજ્ય.

સુલતાન મહમદ ત્રણ વરસ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યો. તેને સંતાનમાં ફક્ત એક દિકરી હતી. તેને દિલ્હીના અકબર

પાદશાહ સાથે પરણાવી હતી. તેથી ઠરાવ મુજબ બખરની ગાદી અકબર પાદશાહના તાબામાં આવી બખરના (અકબર બાદશાહના) સુબાઓ સાથેની જાનીબેગની તકરાર દિલ્હી સુધી પહોંચી. છેવટે જાનીબેગની હઠ જણાવાથી અકબર પાદશાહે પોતાના ખાનખાનાન નામના સરદારને મોટા લશ્કર સાથે સિંધ ઉપર મોકલ્યો

પોતાની સામે અકબર જેવા મહાન પાદશાહનું મોટુ લશ્કર હોવા છતાં જાનીબેગ પોતાના નાના પણ કસાએલા લશ્કરને લઇને સામે થયો. ખાનખાનાન સાથે ત્રણ ચાર નાની મોટી લડાઇઓમાં જાનીબેગે બહાદુરીથી ટક્કર લીધી, પણ છેલ્લી લડાઈ ઉનડપુર આગળ ઈ સ ૧૫૯૦ માં થઈ, તેમાં જાનીબેગ હાર્યો, અને કેદ પકડાયો તેને અકબર પાદશાહ પાસે લઈ જવામા આવ્યો. અહીં ખાનખાનાને જાનીબેગની બહાદુરીના વખાણ કરી, તેના જેવા બહાદુર દુશ્મનને શિક્ષા ન કરતાં તેને મિત્ર બનાવી, સિંધની સુબાગીરી સોંપવાની ભલામણ કરી. આ વાત અકબર પાદશાહને પસંદ પડી, અને જાનીબેગને સિંધનો હાકેમ બનાવ્યો ત્યારપછી સિંધની હકુમત નાદીરશાહના આવતા સુધી એટલે સુમારે ૧૫૦ વરસ સુધી દિલ્હીની શહેનશાહત તળે રહી

મીરઝા જાનીબેગના મરણ પછી તેના વંશના કેટલાક હાકેમોએ સિંધની સુબાગીરી કરી, પણ પાછળથી હાકેમોમા અણબનાવને લીધે ઠઠ્ઠામાં અંધાધુંધી ચાલી તેથી શાહજહાંન પાદશાહે વંશપરંપરાની સુબાગીરીનો હક છીનવી લઇ, દિલ્હીથી બારોબાર સુબાઓ મોકલવા માંડયા.

દાઉદ પોત્રા અને કલહોરા લોકો.

અકબર પાદશાહના મરણ પછી સિંધમા દાઉદ પોત્રા અને કુલ્હોરા લોકો પ્રબળ થવા લાગ્યા હતા.

દાઉદ પોત્રા:—તેઓ દાઉદખાનના વંશજ હોવાથી દાઉદ પોત્રા કહેવાતા. તેઓ પહાડી ટેકરીઓમાં અને જંગલોમા ભટકતા હતા. અને ખેતીવાડીથી તથા લુટફાટથી પોતાની આજીવિકા ચલાવતા. તેઓની મુખ્ય ૩ ટોળીઓ હતી.

૧ કેટલાક તરાઇમાં રહેતા.

૨ કેટલાક ખાનપુરમાં રહેતા.

૩ કેટલાક સખ્ખરની આજુબાજુના ગામોમાં રહેતા.

સખ્ખરવાળી દાઉદ પોત્રાની ટોળીએ ૧૬૦૩માં મહારન જાતના લોકોને હરાવ્યા અને ત્યારપછી શિકારપુર વસાવ્યું. એ અરસામા કુલ્હોરા લોકોનું પણ જોર વધતુ જતું હતું.

કુલ્હોરા લોકો:—સિંધમા જ્યારે સમા લોકોનું રાજ્ય હતું, તે વખતથીજ સિંધમા કુલ્હોરા લોકો રહેતા હતા. તેઓમાં આદમશાહ નામે એક કુલ્હોરો મંઝુરૂ તરીકે પ્રખ્યાત થઇ ગયો. તેણે પોતાના ધર્મગુરૂના નામથી મોટી જાગીરો મેળવી. (ઈ. સ. ૧૪૫૦)

ધર્મગુરુ તરીકે આદમશાહને એક રાજા કરતા પણ વધારે માન મળતું જોઈ, તે વખતના મુસલમાન હાકેમને તેના પર અદેખાઈ આવી અને ગુસ્સે થઈ, તેની તમામ માલ-મીલકત લુટી લીધી. તેના શિષ્યો નાસી છુટયા આદમશાહને કેદ કર્યો. અને પાછળથી તેને મારી નખાવ્યો એની કબર સખ્ખરની નજીકમા હજીપણ જોવામા આવે છે.

આદમશાહ કલ્હોરાના શિષ્યો ઉપર પણ તે વખતના હાકેમો ઘણો જુલમ કરતા વખતે વખતે કલ્હોરા લોકો સામા થતા, પણ તેમા તેઓ હારીને નાસી છુટતા. આ પ્રમાણે વારવાર થવાથી તેઓ કેળવાઇને દુશ્મનો સામા ઉભા રહેવાને શકિતમાન થવા લાગ્યા આખરે ઈ સ ૧૬૫૮ મા તેઓ મોગલોની સા' પણ ઉભા રહી શકયા અને ઈ સ ૧૭૦૦ સુધીમાતો તેઓ સારા જમીનદાર અને બળવાન થયા. છેવટે યારમહમદ કલ્હોરો બહાર પડયો

હાલના વખતમા પ્રખ્યાત માણસોને તેમની લાયકાત પ્રમાણે જેમ અંગ્રેજ સરકાર તરફથી 'રાવસાહેબ' ખાન સાહેબ 'સી. આઈ. ઈ.' વગેરે માનવાળા ખિતાબો આપવામા આવે છે, તેમ યારમહમદ કલ્હોરાએ દિલ્હીના ઔરંગઝેબ પાદશાહને ખુશી કર્યા, તેથી પાદશાહે તેને ખુદાયારખાનનો ખિતાબ અને એક જાગીર આપી ઇ. સ. ૧૭૧૧.

નુરમહમદ કલ્હોરો.

વખત જતા સિંધમા કલ્હોરા લોકોજ બળવાન થયા. યારમહમદ કલ્હોરાના દિકરા નુરમહમદ કલ્હોરાએ દિલ્હીના પાદશાહ મહમદશાહને શરણે જઈ, તેની પ્રીતી મેળવી, સિંધનો સુબો થયો ઈ સ. ૧૭૩૯.

નુરમહમદ બુદ્ધિશાળી અને બહાદુર હતો. તેણે સિંધના રાજ્યની હદ ઘણી વધારી. તેને મીર શહેદાદ જેવા બુદ્ધિશાળી અમલદારો પણ મળેલા હતા

મીર શહેદાદ બલુચિસ્તાનનો રહેવાસી હતો પણ પોતાના કાકા સાથે અણબનાવ થવાથી તેને પોતાનો દેશ છોડી, સિંધમા આવવુ પડયું હતુ પ્રથમ તો તે નુરમહમદ પાસે સાધારણ નોકરીમા રહ્યો હતો. પણ પોતાની બહાદુરી અને ચતુરાઇને લીધે થોડા વખતમાંજ તેણે વજીરની પદવી મેળવી. અને ઈ સ ૧૭૪૭માં તેના મરણ પછી તેના દીકરા મીર બહેરામને તેની જગ્યા મળી.

નુરમહમદના વખતમા સિંધ ઈરાન અને કંદહારની સત્તા નીચે ગયુ હતું.

નુરમહમદને સિંધની હકુમત મળ્યા પછી ત્રણ વરસે એટલે કે ઈ. સ. ૧૭૩૯ મા ઈરાનના પાદશાહ નાદીરશાહે દિલ્હી શહેર જીતી લીધુ. અને તેથી તે સિંધને ઈરાનની સત્તા નીચે ગણાવા લાગ્યો. આ અરસામાંજ નુરમહમદે

ઈરાનની તાબેદારીથી છુટા થવા યત્ત કર્યો તેને દબાવી દેવા માટે નાદિરશાહ સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યો. નાદિરશાહને સિંધમાં આવતો જાણીને નુરમહમદ ઉમરકોટ તરફ નાસી ગયો. પણ પાછળથી આવીને નાદીરશાહને શરણે થયો અને ૨૦ લાખ રૂપીઆ વાર્ષિક ખંડણી આપવાનુ કબુલ કર્યું.

નાદિરશાહના મરણ પછી સિંધ કંદહારના પાદશાહ અહમદશાહ દુરાનીના હાથ નીચે ગયું ઈ સ ૧૭૪૮

અહમદશાહ દુરાનીને ખંડણી બરાબર ન મળવાથી તેણે સંધ ઉપર ચડાઇ કરી. ઈ. સ. ૧૭૫૪. અહમદશાહને સિંધમાં આવતો જોઈ, નુરમહમદ જેસલમીર તરફ નાસી ગયો અને ત્યાજ મરણ પામ્યો. ઈ. સ. ૧૭૫૪.

ગુલામશાહ કલ્હોરો.

નુરમહમદ કલ્હોરાને ત્રણ દીકરા હતા.

૧ મહમદ મુરાદયાબખાન.

૨ અત્તરખાન.

૩ ગુલામશાહ.

પોતાના બાપના મરણ પથી અહમદશાહ દુરાની પાસે એક એલચી મોકલીને તેના મનનુ સમાધાન કરી, મહમદ મુરાદયાબખાન સિંધનો હાકેમ થયો. પણ તેના જુલમથી કંટા-

બીને રૈયત તથા સરદારોએ મળી, તેને ગાદી પરથી ઉઠાડી મુકયો અને નુરમહમદ કલ્હોરાના નાના દીકરા ગુલામશાહને ગાદીપર બેસાડયો

અત્તરખાન, ગુલામશાહથી મોટો હોવાને લીધે તે પોતનો હક બતાવી તોફાન કરવા લાગ્યો તેથી ગુલામશાહને થોડો વખત રણ તરફ નાસી જવું પડયું. છેવટે તે કંદહારમાં દુરાનીને શરણે ગયો, ને પોતાને સિંધનો હાકેમ મુકરર કરાવી આવ્યો. પછી જોર જુલમથી ભાઇઓના ઝગડાઓ બેસાડી દઈ, રાજ્યની સત્તા પોતાના હાથમાં લીધી ઈ સ ૧૭૫૮.

આ હાકેમ કલ્હોરા વંશમાં સારામાં સારો હાકેમ ગણાય છે કારણ કે તેના વખતમાં સિંધ ઘણું આબાદ અને પ્રજા સુખ શાન્તિમાં હતી તેણે અંગ્રેજો સાથે મિત્રાચારી બાંધી, અને ઠઠ્ઠામાં અંગ્રેજ વેપારીઓને કોઠી નાખવાની રજા આપી. ઈ સ. ૧૭૫૮

તેણે હૈદ્રાબાદનો કિલ્લો બંધાવ્યો. ગુલામશાહ ઈ. સ. ૧૬૭૧ મા મરણ પામ્યો.

મીર બીજરની વફાદારી.

કલ્હોરા વંશનાં છેલ્લાં દસ વરસ.

ગુલામશાહના મરણ પછી તેનો દીકરો સરફરાઝખાન કાબુલના હાકેમ તરફથી સુબો થયો. પણ તે પોતાના બાપથી

કેવળ જુદાજ સ્વભાવનો હતો. તે સૌની સાથે વેરભાવે રહેતો હોવાથી વધારે વખત રાજ્ય ઉપર ટકી શકયો નહિ.

તેણે મીર બહેરામ, કે જે ગજ્યનો મુખ્ય માણુસ અને વફાદાર નોકર હતો, તેને તથા તેના દીકરા મીર સોબદારને દુશ્મનાઈને લીધે મારી નંખાવ્યા આ વખતે મીર બહેરામ-નો બીજો દીકરો મીર બીજર મક્કે હજ્જ કરવા ગયો હતો.

સરફરાઝખાને અંગ્રેજો સાથેની પણ દોસ્તી તોડી, અને ઠઠ્ઠાની કોઠી કાઢી નખાવી. ઈ સ ૧૭૭૫.

વળી તેણે પ્રજા ઉપર પણ ઘણા જુલમ કરી, ભારે અપ્રીતી મેળવી.

સરફરાજખાનની આવી નીંદવા યોગ્ય રીતભાતથી ગુસ્સે થઇ, પ્રજા અને ટાલપુર (મીર) અમલદારોએ તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી કેદ કર્યો. ૧૭૭૬ અને મહમદખાન તથા સાદકઅલીને એક પછી એક ગાદી પર બેસાડયા. પણ તેઓ નાલાયક જણાયાથી ગુલામશાહના ભાઈ ગુલામનબીએ સિંધની હકુમત પોતાના હાથમા લીધી

ગુલામનબીએ ગાદી ઉપર આવ્યા પછી મીર બીજરને મારી નાખવાનુ કાવતરૂં રચ્યું મીર બીજર મક્કાથી હજી સુધી પાછો આવ્યો ન હતો "તે આવીને કદાચ પોતાના બાપનુ વેર લે, અને મને ગાદી પરથી ઉઠાડી મુકે" એવી બીકથી ગુલામનબીએ મસ્કતના આરબ સરદાર ઉપર મીર બીજરને મારી નંખાવવા સંબંધી કાગળ લખી મોકલ્યો. પણ તેણે તે નીચ કામ કર્યું નહિ.

ગુલામનબીના આ કાવતરાની મીર બીજરને ખબર પડી. તેથી તેણે સિંધમાં આવીને એકદમ બલોચ લોકોનું લશ્કર એકઠું કરી ગુલામનબી સાથે લડાઈ કરી. તેમાં ગુલામનબી મરાયો, અને મીર બીજરની જીત થઈ. આ વખતે કલ્હોરા લોકો બીલકુલ નબળા પડી ગયા હતા. તેથી તેઓ મીર બીજરની સામે થઇ શકે તેમ ન હતું. તોપણ તેણે સિંધની હકુમત પોતાના હાથમા ન લેતા ઉદાર વૃત્તિથી ગુલામનબીના ભાઈ અબદુલનબીને સિંધનો હાકેમ બનાવ્યો, અને પોતે નીમકહલાલીથી તેની નોકરી કરવા લાગ્યો

કલ્હોરા વંશના છેલ્લા હાકેમો આળસુ, લોભી, અને સ્વાર્થી મનના થઈ ગયા હતા અબ્દુલનબીએ પણ ગાદીપર આવતાજ પોતાને અડચણરૂપ દેખાતા કાંટાઓને એક પછી એક દૂર કરવા માંડયા.

અબ્દુલનબીને લાગ્યું, કે 'પોતાનો ભત્રીજો સરફરાઝખાન લગભગ ચાર વર્ષ થયા કેદખાનામાં છે. તે જો જીવતો હશે, તો કોઈપણ જાતની ખટપટ ઉભી થશે, અને મારા હાથમાંથી રાજ્યની લગામ જશે.' એમ વિચારી તેનું ખુન કરાવ્યું.

મીર બીજર, કે જે અબ્દુલનબીને રાજ્ય આપનાર વફાદાર નોકર હતો. છતાં તે બળવાન હોવાથી ભવિષ્યમા કોઈક વખત પોતાને નુકસાન પહોચાડે, એવી જાતના ભયથી તેને પણ દગાથી મારી નંખાવ્યો વળી મીર બીજરના દીકરા મીર અબ્દુલ્લાને પણ એજ રીતે મારી નખાવ્યો.

અબ્દુલનબીનો આ જુલમ ટાલપુર (મીર) સરદારોથી સહન થઇ શક્યો નહિ તેથી મીર બહેરામના પૌત્ર મીર

ફતેહઅલીખાનની સરદારી નીચે એક બલોચ લશ્કરે હૈદ્રાબા ઉપર ચડાઈ કરી. તેમા અબ્દુલનબી હાર્યો, અને જોધપુર તરફ નાસી ગયો.

આ રીતે સિંધની ગાદી મીર શહેદાદના વંશમા આવી. મીર ફતેહઅલીખાને સિંધમાં હકુમત ચલાવવા માટે કંદહારના પાદશાહ પાસેથી ફરમાન મેળવી, સિંધમાં મીર લોકોનુ રાજ્ય સ્થાપ્યું. ઈ. સ. ૧૭૮૧.

મીરો અને અંગ્રેજો વચ્ચે મિત્રાચારી.

અંગ્રેજ લોકો સિંધમા વેપાર કરવાને કલ્હોરા લોકોના વખતથીજ આવેલા હતા. આપણે આગળ વાચ્યુ તેમ ગુલામશાહ કલ્હોરાએ ઇ સ ૧૭૫૮ માં અંગ્રેજો સાથે દોસ્તી બાંધી, અને તેમને નગરઠઠ્ઠામાં કોઠી નાખવાની રજા આપી. પણ ગુલામશાહના મરણ પછી મીયા સરફરાઝખાને ઈ. સ. ૧૭૭૫ માં તે કોઠી ઉપડાવી લીધી અને અંગ્રેજો સાથેની દોસ્તી તોડી.

ઈ. સ. ૧૭૭૯ માં મીર લોકોના વખતમાં અંગ્રેજોએ સિંધમાં વેપાર ચલાવવાની કોશીશ કરવા માડી, અને મી. નેથનક્રોએ મીરો સાથે મસલત ચલાવી, પણ તેથી કાંઈ ફાયદો થયો નહિ.

ઈ. સ ૧૮૦૯ માં અગ્રેજોએ મીરો સાથે દોસ્તી બાંધી, અને મીરોએ કબુલ કર્યું, કે—કોઈપણ ફ્રેંચ કે અમેરિકન લોકોને અંગ્રેજોની રજા સિવાય સિંધમા આવવા દેવા નહિ.

ઇ. સ. ૧૮૩૨–૩૪ માં અગ્રેજો અને મીરો વચ્ચે નીચે પ્રમાણે ઠરાવો થયા

૧ કોઈપણ પરદેશી વેપારીઓને અંગ્રેજોની રજા સિવાય સિંધમાં આવવા દેવા નહિ.

૨ અગ્રેજોને નીચેની બે શરતોએ આખા સિંધમાં વેપાર કરવાની રજા મળી

શરતો —૧ કોઈપણ અગ્રેજ વેપારી સિંધમા એક ઠેકાણે સ્થાયી રહી શકે નહિ.

૨ લશ્કરી વહાણ કે સામાન અંગ્રેજોએ સિંધુ નદી તરફ લાવવા નહિ

ઈ. સ. ૧૮૩૮ મા અંગ્રેજોએ પજાબના મહારાજા રણજીતસિહ અને મીરો વચ્ચેની તકરાર મટાડી, તેથી મીરોએ અગ્રેજ વકીલને હૈદ્રાબાદમા રહેવાની રજા આપી.

ઈ સ. ૧૮૩૮ મા મીર લોકોએ અફઘાનીસ્તાન જતા અગ્રેજી લશ્કરને હરકત પહોચાડી, અંગ્રેજો સાથેની દોસ્તી તોડી. તેથી ઈ. સ. ૧૮૩૯ માં મુંબાઇથી એક મોટુ અંગ્રેજી લશ્કર સિંધમાં આવ્યું, અને મનોરાનો કિલ્લો જીતી લીધો. મીર લોકો આગળ અગ્રેજોએ નીચેના ઠરાવો રજુ કર્યા.

૧ અફ્ઘાનીસ્તાનની ચડેલી ખંડણી બદલ મીર લોકોએ કાબુલના રાજા શાહસુજાને રૂ. ૨૩ લાખ રોકડા આપવા.

૨ અગ્રેજોના ૫૦૦૦ લશ્કરી માણુસોને સિંધમા રહેવાની મીરોએ રજા આપવી, અને તેના ખર્ચમા પણ ભાગ આપવો.

૩ સિંધુ નદીમાં જતા આવતા અંગ્રેજી વહાણો ઉપરનો કર માફ કરવો.

હૈદ્રાબાદના મીરોએ ઉપરના ઠરાવોની કાંઇ પણ દરકાર કરી નહિ. અને અંગ્રેજોએ પણ અફ્ઘાનીસ્તાનની લડાઇમા રોકાએલા હોવાથી મીરો પાસે તે ઠરાવો પળાવવાને કાંઇપણ પગલાં લીધાં નહિ. પણ ઈ સ. ૧૮૪૨–૪૩ મા અંગ્રેજોએ નીચેના ઠરાવો રજુ કર્યા.

૧ કરાચી, ઠઠ્ઠા, સખ્ખર, બખ્ખર અને રોરી અગ્રેજોને હમેશને માટે આપવાં.

૨ અગ્રેજો ઉપરથી બધી જાતના કરો, અને માલ ઉપરની જકાતો માફ કરવી.

૩ કેટલીક શરતોથી રોરીથી સબઝલકોટ સુધીનો ખૈરપુરનો મુલક ભાવલપુરના હાકેમને આપવો.

આ તહનામા ઉપર સહીઓ કરવામાં મીરોએ આનાકાની કરી, એટલુંજ નહિ પણ સહીઓ કરવામાં લગભગ એક વરસ કાઢી નાખ્યું. છેવટે અંગ્રેજ વકીલ મેજર આઉટરામના સમ-

જાવવાથી મીરોએ સહીઓ તો કરી, પણ તેમણે મેજર આઉટ્રામની છાવણી પર હુમલો કરી, અગ્રેજ સરકારનો કોપ વહોરી લીધો. મીરોનું આ કૃત્ય તેમના પોતાના નાશના કારણરૂપ નીવડ્યુ એ વિષે તમે આગળ શીખી ગયા છો.

મીર લોકોનાં ત્રણ રાજ્યો.

ફતેહઅલીખાને હૈદ્રાબાદ જીતી લીધા પછી તે આખા સિંધનો હાકેમ થવા માગે છે. એવો વહેમ પડવાથી તેના ભત્રીજા મીર સોહરાબખાને તેનાથી । પડી ખૈરપુર અને ।રપુરનો મુલક પોતાને હાથ કરી લીધો. અને તેના દીકરા ઠારેખાને મીરપુરખાસ અને શાહબદરનુ પરગણું હાથ કરી લીધુ આથી સિંધમા એકજ કુટુંબના પણ જુદા જુદા મીર લોકોના ત્રણ રાજ્ય થયા.

૧ હૈદ્રાબાદનુ રાજ્ય
૨ ખૈરપુરનુ રાજ્ય.
૩ મીરપુરખાસનું રાજ્ય.

૧ હૈદ્રાબાદનુ રાજ્ય:—હૈદ્રાબાદ જીતી લેનાર ફતેહ-અલી સહીત તેઓ ચાર ભાઇઓ હતા. ૧ મીર ફતેહઅલી, ૨ મીર ગુલામઅલી, ૩ મીર કરીમઅલી, ૪ મીર રાઇઅલી.

આ ચાર ભાઇઓમાં મીર ફતેહઅલી સૌથી મોટો હતો. તેણે એવો વિચાર કર્યો, કે હૈદ્રાબાદના મીરોનું રાજ્ય મોટુ

ગણાય, અને મીરોનાં બીજાં બે રાજ્યો આગળ પોતનો મોભો જાળવી શકાય, તેટલા માટે તેણે પોતાના રાજ્યના ભાગ ન પાડતાં નાના મોટાંનો ભેદ કાઢી નાખી, ચારે ભાઇઓએ મળીને રાજ્ય ચલાવવા માડ્યું. આથી ચારે ભાઇઓમાં સંપ જળવાઈ રહ્યો. તેમના સંપને લીધે તેઓ ઘણા બળવાન ગણાતા અને કોઈપણ દુશ્મન તેમના સામા થવાની હિંમત કરી શકતો નહ. ચારે ભાઇઓના આવા સંપને લીધે માણસો તેઓને 'ચાર યારી' અથવા 'મિત્ર ચોકડી' કહેતા આ મિત્ર ચોકડીમાં સૌથી મોટા ભાઇને "રૈસ" કહેતા અને ઉત્તરોત્તર એકના મરણ પછી બીજો ભાઈ રૈસ થતો. આ પ્રમાણે મીરો પોતાના દીકરાને ગાદીનો વારસ ન ગણતા ભાઇને વારસો આપતા.

આ ચારે ભાઇઓના મરણ પછી તેમના દીકરાઓની નાની ચારયારી—મિત્ર ચોકડી બની. અને તેઓ પોતાના વડીલોએ શુરુ કરેલા રસ્તે રાજ્ય ચલા વા લાગ્યા હૈદ્રાબાદ-ની ગાદી પર છેલ્લો રૈસ મીર મુરાદઅલીનો દીકરો મીર નસરખાન હતો. તેણે અંગ્રેજો સાથે મીયાણીની લડાઇ કરી, આ લડાઈમા મીર લોકોના ૨૨,૦૦૦ માણસો હતા. અને અંગ્રેજોનાં ફકત ૨૮૦૦ માણસો અને ૧૨ તોપો હતી. તોપોના ભયંકર નાશને લીધે એવી લડાઈથી બીન અનુભવી મીરોનું લશ્કર ગભરાઈ ગયું. અને નાશભાગ થઇ રહી. આવા મોટા લશ્કરની વ્યવસ્થા જાળવનાર લાયક અમલદાર નહિ હોવાથી મીરોની હાર થઈ, અને કેદ પકડાયા, ઇ. સ. ૧૮૪૩.

૨ મીરપુરખાસનુ રાજ્ય:—મીરપુરખાસની ગાદી ઉપર મીર શેર મહમદ હતો. તે ઘણો બહાદુર અને નિષ્કપટી હતો. તેણે પોતાના ૨૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે સર ચાર્લ્સ નેપીઅર સામે દબાની લડાઈમા ઝંપલાવ્યું. પણ મીયાણીની લડાઈની માફક મીરોની હાર થઇ. માર્ચ ૧૮૪૩.

૩ ખૈરપુરનુ રાજ્ય:—ખૈરપુરનું રાજ્ય સ્થાપનાર મીર સોહરાબખાનને બે પુત્રો હતા. ૧ મીર રૂસ્તમ, ૨ મીર અલી મુરાદખાન. જ્યારે અંગ્રેજોએ સિંધ જીતી લીધો ત્યારે ખૈરપુરની ગાદી ઉપર મીર રૂસ્તમખાન હતો. તે ઘણો વૃધ્ધ હતો અને બહુજ શાન્ત સ્વભાવનો હતો મીર અલી મુરાદખાન રાજા થવાને ઘણોજ ઉત્સુક હતો તેણે અંગ્રેજો સાથે દોસ્તી કરી, અને પોતાના ભાઇને ખોટેખોટુ સમજાવી ઉંધે રસ્તે દોર્યો.

જ્યારે સર ચાર્લ્સ નેપીઅર મીયાણી અને દબાની લડાઈથી ફારક થયો ત્યારે તેનુ ધ્યાન ખૈરપુરના મીર તરફ ગયું. તેણે મીર રૂસ્તમખાનને મળી ખુલાસો કરવાનો વિચાર કર્યો. મીર રૂસ્તમખાન લડાઈ કરવા માગતો નહતો. પણ અંગ્રેજો સાથે કોઈ પણ રીતે દોસ્તી કરવા તૈયાર હતો. જો આ કામમા મીર રૂસ્તમખાન સફળ થાય, તો મીર અલી મુરાદખાનની ઇચ્છા પાર પડે તેમ નહતું. તેથી તેણે ખટપટ શરૂ કરી.

એક વખત તેણે પોતાના ભાઇને એમ સમજાવ્યુ, કે સર ચાર્લ્સ નેપીઅર તમારી મુલાકાતનું બાનુ કાઢી તમને કેદ કરવા માગે છે. માટે તમે તેને મળવા જશો નહિ. બીજી બાજુ સર ચાર્લ્સ નેપીઅરને સમજાવ્યું, કે મીર રૂસ્તમખાન

આપની સામે લડાઈ કરવાની તૈયારી કરે છે આમ એક બીજાને ઉલટું સમજાવવાનું પરીણામ એ આવ્યુ, કે તેઓની મુલાકાત થઈ શકી નહિ અને બંને એક બીજા તરફ વહેમની નજરથી જોવા લાગ્યા

સર ચાર્લસ નેપીઅરને ખેરપુર તરફ આવતો જાણી, મીર રૂસ્તમખાન પોતાના થોડા માણુસો સાથે ઈમામગઢ તરફ નાસી ગયો તેથી સર ચાર્લસ નેપીઅરે ઈમામગઢ જઈ મીર રૂસ્તમખાનને કેદ કર્યો, અને તેની ગાદી મીર અલી મુરાદખાનને આપી. ઇ સ ૧૮૪૩.

અલી રાદખાન ઘણો બહાદુર અને ચોકકસ નિશાનબાજ હતો. તેની બહાદુરીને માટે એવી વાત કહેવાય છે, કે એક વખત એક બલોચ સરદાર સાથે તેને કાંઈ કારણથી દુશ્મનાવટ થઈ તેથી તેનું માથુ કાપી નાખવા પોતાના એક નોકરને હુકમ કીધો. પણ બલોચ સરદાર બહાદુર હતો. તેણે હિંમતથી કહ્યુ 'તું બાયલો છે. તેથીજ મને બીજા પાસે સજા કરાવે છે. તું પોતેજ કા માફ મ 'કાપી લેતો નથી? જો શુરવીર હોય તો તરવાર લઈ આવી જા સામો.' આ શબ્દો સાભળતાજ મીર અલી મુરાદખાન તરવાર લઈ બલોચ સરદારની સામે આવી ઉભો બંને વચ્ચે દ્વંદ્વ યુધ્ધ શરૂ થયુ. બંને બહાદુરો હતા, અને ઘણી સભાળથી લડતા હતા. લડતા લડતા અચાનક બલોચ સરદારનો પગ તેની ઈજારમા ભરાવાથી તે પડી ગયો જો આ વખતે અલી મુરાદખાન તલવારનો ઘા કરે, તો બલોચ સરદાર મરણ પામે તેમ હતો. છતાં તે વખતે ઘા ન કરતાં તેને કહ્યું, કે ઉભો થા. પડી ગયેલા

દુશ્મન ઉપર હુ ઘા કરતો નથી અને જણુ ફરીથી પોતાના દાવ ખેલવા લાગ્યા. તેમા મીર અલી મુરાદખાને ચોટ મારી એવો ઘા કર્યો કે પેલા બલોચ સરદારનુ માથુ ધડથી જુંદુ પડ્યુ, અને મરણ પામ્યો.

એવુ કહેવાય છે કે:—મીર અલી મુરાદખાન માણસના માથા પર કોડી જેવી નાની વસ્તુને મુકાવીને તેને બદુકથી ઉડાવી દેતો તથા નાકની નથમાથી બંદુકની ગોળી પસાર કરી શકતો. આ નિશાનબાજીની ખરેખરી ફતેહ કહેવાય.

મીરોના વખતમા ખૈરપુરના રાજ્યની હદ સક્કર લાડકાણુા અને જેકોબાબાદ સુધીની હતી. પણ અલી મુરાદખાનના દિકરા અહ્મદઅલીખાને એક યુરોપીઅન અમલદાર સાથે ગેરવર્તણુક ચલાવવાના સબબથી ખૈરપુરના રાજ્યની હદ નકકી કરવામાં વાંધો આવી પડયો હતો તે વિષે નકકી કરવા માટે અલી મુરાદખાન ઇગ્લડ ગયો હતો અને મહારાણી વિકટોરિયાને મળ્યો હતો મહારાણી વિકટોરિયાએ ખાસ પ્રતિનીધી મોકલી હદ નકકી કરવાનુ વચન આપ્યુ હતુ. તેણે હાલના ખૈરપુરની હદ નકકી કરી આપી હતી

અલી મુરાદખાનને બે દિકરા હતા. ૧ અહમદ અલીખાન ૨ ફૈઝ મહમદ અહમદ અલીખાનની વર્તણુક ઘણી નીંદવા લાયક હતી અને પોતાના બાપની હયાતીમાંજ તે મરણ પામ્યો હતો તેથી અલી મુરાદખાનના મરણ પછી ફૈઝ મહમદ ખૈરપુરની ગાદી પર આવ્યો આ હાકેમ ભલો હતો. તેને ઇમામબક્ષ નામે દિકરો હતો ફૈઝ મહમદની હયાતીમાં તેની

રીતભાત અર્ધા ગાડા જેવી હતી તેથી ફૈઝ મહમદે પોતાની હયાતીમાંજ ગાદી વારસ ઇમામબક્ષના દિકરા અલી નવાજને ઠરાવવા ગવરમેન્ટ સાથે લખાણુ કર્યું હતુ પણ તેવામા ફૈઝ મહમદ મરણુ પામવાથી ઇમામબક્ષ મુંબઈ ગયો. અને ગવરનર સાહેબને મળી પોતાને ગાદી વારસ નકકી કરી આવ્યો ૧૯૨૧ મા તેના મરણુ પછી તેનો દિકરો અલી નવાઝ ખૈરપુરની ગાદી પર આવ્યો, જે હાલમા રાજ્ય કરે છે

સર ચાર્લ્સ નેપીઅર સાહેબ.

સિંધના ગવર્નર

નેપીઅર સાહેબે ઈ. સ ૧૮૪૩ના ફેબરૂઆરી માસમા હૈદ્રાબાદના મીરોને મીઆણી આગળ, અને મા ર્ચમાં મીરપુર-ખાસના મીરોને દબા આગળની લડાઈમા હરાવી, સિંધ જીતી લીધુ. તેનો બંદોબસ્ત કરવાને કંપની સરકારે તેમને સિંધના ગવર્નર મુકરર કર્યા

કોઇ પણ જીતાએલા મુલકમા નવો અમલ શરૂ કરવામાં પ્રથમ જાહેરનામાં પ્રગટ કરવામા આવે છે. તે મુજબ નેપીઅર સાહેબે સિંધમાં નીચે પ્રમાણે જાહેરનામા પ્રગટ કર્યાં

૧ હૈદ્રાબાદ તા. ૫ મી માર્ચ ૧૮૪૩. જે કોઈ અગ્રેજોની

સામે થશે, તેને નુકસાન થશે માટે સહુ લોકોને ઘટારત છે, કે તેમણે અંગ્રેજોની આણ માની સુખશાન્તિમા રહેવું

૨ હૈદ્રાબાદ તા ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૪૩ સિંધમા જે કરો અને જગાતો આજ સુધી મીરોને મળતા હતા, તે હવે અંગ્રેજ સરકારને મળવાં જોઇએ

૩ તા. ૨૦ મી મ ૧૮૪૩. જે સરદારો અને જાગીરદારો અંગ્રેજ સરકારને સલામ કરશે, એટલે કે તેમનું ઉપરીપણુ કબુલ રાખશે, તેઓની જાગીરો અને બીજા બધા હકો કાયમ રાખવામા આવશે.

તા. ૨૪ મી મે ૧૮૪૪ના રોજ મહારાણી વિક્ટોરિયાના જન્મ દિવસે ગવર્નર સાહેબે હૈદ્રાબાદમા દરબાર ભર્યો. તેમા ઘણું કરી બધા જાગીરદારો સલામ કરવા આવ્યા હતા

ગવર્નર સાહેબે સિંધનો કારભાર ચલાવવા માટે નીચે પ્રમાણે પાચ જીલ્લા નકકી કરી, અમલદારો નીમ્યા

જીલ્લા.	અમલદારો.
૧ હૈદ્રાબાદમા	કલેકટર સાહેબ
૨ કરાચીમાં	”
૩ શિકારપુરમા	”
૪ ખાનગઢ (જેકોબાબાદમા)	ડેપ્યુટી કમીશનર
૫ થરપારકરમાં	”

સર ચાર્લ્સ નેપીઅરને કરાચીનુ મારૂ ઘણુ પસદ પડયુ અને તેને વધારવાની મોટી ઉમેદથી સિધની રાજધાનીનુ શહેર હૈદ્રાબાદને બદલે કરાચી ફેરવ્યુ પણ તેઓ ચાર વરસ જેટલા ટુકા વખતમા કરાચી છોડી જવાથી પોતાની ઉમેદ બર લાવી શકયા નહિ. પણ આજે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કરાચી ઘણુજ વધી ગયુ છે, અને હજુ પણ ઘણુ વધશે. નેપીઅર સાહેબ સિંધમાથી વિદાય થયા પછી સિધ મુંબઇ ઇલાકા સાથે જોડી દેવામા આવ્યો. તેથી સિંધના અમલદાર કમીશ્નર નિમાયા સિધમા પહેલ વહેલા કમીશ્નર પ્રીંગલ સાહેબ થયા અને અત્યાર સુધી સિધની ગાદી ઉપર કમીશ્નર સાહેબોજ નિમાય છે આજ સુધીમા સિધની ગાદી ઉપર ૧૮ કમીશ્નરો થઈ ગયા છે હાલમા મી રીયુ સાહેબ સિધના કમીશ્નર છે

અંગ્રેજી રાજય થવાથી સિંધને થયેલા ફાયદા.

૧ મીર લોકોના વખતમા ચોર, લુટારા અને બદમાસ માણસો ઘણા હતા. તેથી તેઓ પ્રજાની માલમતા ચોરી લુટી લઈ જતા. અને પ્રજા ઘણી દુખી થતી. અગ્રેજ સરકારે

આવા બહારવટીઆ માણસોને પકડી સજા કરી. અને લશ્કરી માણસોનો પાકો બદોબસ્ત રાખ્યો, તેથી દિવસે દિવસે તેવા માણસોનું જોર નાશ પામ્યું અને પ્રજા સુખ શાન્તિ ભોગવવા લાગી

૨ મીં લોકોના વખતમા જ્યારે દુરના મુલકમા સદેશો પહોચાડવો હોય, તો ઘણી મુસીબત પડતી. અને કાઈ ખબર પહોચાડી શકતા નહિ તેથી દુર દેશમા રહેતા પોતાના સગાવ્હાલાના કાઇ ખબર મળી શકતા ન હતા પણ અગ્રેજ સરકારનુ રાજ્ય થયા પછી તેમણે ટપાલ અને તાર ખાતું ઉઘાડી, પ્રજાને સદેશા મોકલવાની સગવડ કરી આપી તેથી બે પૈસામા ગમે તેટલે દુર રહેતા સગાવહાલાના ખબર જલદીથી મળવા લાગ્યા

૩ અગાઉના વખતમા મુસાફરી કરવાનું સાધન માત્ર પગ રસ્તા, ગાડા, અને ઘોડાજ હોવાથી લાબી મુસાફરી કરવામા ઘણી મુસીબત પડતી પણ અગ્રેજ સરકારનુ રાજ્ય થયા પછી આગગાડી અને આગબોટની સગવડ થવાથી ગમે તેટલી લાબી મુસાફરી પણ ઘણી ઝડપથી કરી શકાય છે. જો અત્યારે આગગાડી ન હોય, તો અમદાવાદ પહોચતા મને ૨ મહીના લાગે પણ આગગાડીને લીધે બે દિવસમા અમદાવાદ પહોંચી શકાય છે આગગાડી અને આગબોટને લીધે એક બીજો પણ ફાયદો થયો છે તે એ કે દુકાળના વખતમાં જ્યારે ઘાસ કે અનાજ કાઈ પાક્યુ ન હોય ત્યારે દુરના દેશમાંથી ઘાસ અને અનાજ લાવીને માણસને તથા ઢોરને જીવાડી શકાય છે

૪ સિંધમા સિંધુ નદી હોવાને લીધે પાણી પુષ્કળ છે. અને તેમાંથી નાની મોટી નહેરોના ઘણા ફાટા નીકળે છે. તે પાણી અગાઉ ગમે ત્યાં સાલ્યુ જતુ. પણ અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી તે નહેરો સુધરાવીને તેનું પાણી ખેતીના ઉપયોગમા આપવા માડયું આથી સિંધમા ઘણી ખેતી થવા લાગી, અને તેથી સિંધ આબાદ થયો હજી પણ કેટલુંક પાણી દરિયામાં આલ્યુ જાય છે, તેથી તેનો લાભ લઈ સિંધને વધારે આબાદ કરવાને સક્કર બેરેજની યોજના સરકારે ચાલુ કરી છે

૫ જો પ્રજા સુધરે તો ઘણી સુખી થાય એમ ધારી અંગ્રેજ સરકારે ઠેકાણે ઠેકાણે દેશી અને અંગ્રેજી નિશાળો સ્થાપી, પ્રજાને કેળવણી આપવા માડી. તેથી દિવસે દિવસે પ્રજા સુધરવા લાગી.

૬ આગગાડી અને આગબોટોને લીધે ધમધોકાર વેપાર ચાલવા લાગ્યો તેથી લાખો રૂપીઆનો પરદેશી માલ આપણા દેશમા આવવા લાગ્યો, અને આપણા દેશમાથી લાખો રૂપીઆનો માલ પરદેશમા જવા લાગ્યો આપણુ કરાચી શહેર જે અગાઉ એક નાનુ ગામડું હતું, તે અંગ્રેજ સરકારના હાથમા આવ્યા પછી વેપારનુ મુખ્ય મથક બનવાથી આજે બે લાખ માણસની વસ્તીવાળું મોટુ શહેર બન્યુ છે અને હજી પણ દિવસે દિવસે વધતુ જ જાય છે

૭ પોતાની પ્રજાની તંદુરસ્તી સાચવવાને માટે પણ અંગ્રેજ સરકારે ઘણો સારો બંદોબસ્ત રાખેલો છે. ઠેકાણે ઠેકાણે દવાખાના ખોલી ત્યાથી ગમે તે માણસને મફત દવા આપવામા આવે છે.

૮ કોર્ટ (ન્યાયની અદાલતો) સ્થાપીને રાજા અને રંક બહુને અદલ ન્યાય આપવા માંડયો. તેથી પ્રજાને કોઈ પણ જાતના અન્યાયની બીક નાશ પામી.

૯ મોટા શહેરોમા મ્યુનિસિપાલીટી (શહેર સુધારા ખાતુ) સ્થાપી શહેરના આગેવાન માણસોની કમીટીના હાથમા એ બાબતની સત્તા સોંપી તેથી આગેવાન માણસો સરકારની દેખરેખ નીચે પોતાના શહેરનાં સુધારાના કામો કરવા લાગ્યા

સિંધના લોકપ્રિય કમીશ્નરોના વખતના કેટલાક જાહેર બનાવો.

ફ્રીઅર સાહેબ, ૧૮૫૧ થી ૧૮૫૯ સુધી.

---

૧ વેપાર અને હુન્નરને તેજન આપવા માટે કરાચી અને સખ્ખરમાં પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યાં. કરાચીનુ પ્રદર્શન ૬૦ દિવસ સુધી અને સક્કરનુ પ્રદર્શન ૪૫ દિવસ સુધી ખુલ્લુ મુકાયુ હતું. તેમા આવતા માલ ઉપરની જકાત માફ કરવામા આવી હતી.

૨ ઈ. સ. ૧૮૫૨ માં કરાચીમાં મ્યુનિસિપાલીટીની યોજના કરવામાં આવી.

૩ . સ. ૧૮૫૩ માં પૂર્વ નાળો સુધારીને સિંધને આબાદ કરવાનું કામ હાથ ધરવામા આવ્યુ

૪ ઇ સ ૧૮૫૪ મા અગ્રેજી નિશાળની સ્થાપના કરી, પ્રજાને કેળવણીની શરૂઆત કરી

૫ ઇ સ. ૧૮૫૭ સુધી હિંદુસ્તાનમા કંપની સરકારનું રાજ્ય હતું. પણ ૧૮૫૭ મા હિંદુસ્તાનમા મોટો બળવો થયો અને હિંદુસ્તાનના દરેક ભાગમા એ બળવાની અસર પહોચી. સિંધમા પણ એની અસર થઈ હતી અને કેટલાક બળવાખોર લોકો કમાન્ડર અને બીજા અમલદારોને દગાથી મારી નાખવાની તૈયારીમાં હતા તેવામા ખબર પડી જવાથી તેઓ પકડાઈ ગયા તેથી બળવાખોર લોકોને સજા કરવામા આવી. આ બળવાના પરીણામે અગ્રેજોની જીત થઈ અને કંપની પાસેથી હિંદુસ્તાનની સત્તા મહારાણી વિકટોરીઆએ પોતાને હસ્તક લીધી. તેથી સિંધ પણ તેમના તાબામા આવ્યો.

૬ ઈ. સ. ૧૮૫૮ મા રેલ્વેનુ બાંધકામ ચાલુ થયું

૭ ઇ સ. ૧૮૫૮ મા કોટ્રીથી મુલતાન સુધી આગબોટો ચાલુ કરી વેપારની સગવડ વધારી

ફ્રીઅર સાહેબ ૧૮૫૯ મા કલકત્તાની સભાના સભાસદ નીમાયા, તેથી તેઓ સિંધ છોડી ગયા તેમને પ્રજા તરફથી એક માનપત્ર આપવામા આવ્યું હતું. આ ભલા સાહેબની યાદગીરીને માટે એક ટીપ બનાવ-

વામાં આવી. તેમા એકઠા થયેલા પૈસાથી ફ્રીયર હોલ બાધવામા આવ્યો તે આજે પણ જાહેર પ્રજાના ઉપયોગમા વાપરવામા આવે છે

કર્નલ સર વિલ્યમ મેરી વેધર, ઇ. સ. ૧૮૬૭ થી ૧૮૭૭ સુધી

૧ સખ્ખર કેનાલ (નહેર) સુધારવાનું કામ ઈ સ. ૧૮૭૦ મા પુરૂ થયું

૨ ફ્રિઅર હોલમા સ ધના હુન્નરોનું પ્રદર્શન ભરવામા આવ્યું ઇ. સ ૧૮૬૯.

૩ કોટ્રીથી મુલતાન સુધીની રેલ્વેનુ કામ શરૂ કર્યું અને ૧૮૭૮ મા માણસોની આવજા ચાલુ થઈ

૪ કશમોર નદીના પાણીને અટકાવવા બંધ બાધવો શરૂ કર્યો તે ૧૮૭૧ મા પુરો થયો

મેરી વેધર સાહેબની યાદગીરી રાખવા માટે તેમના મિત્રો, અને પ્રજાએ મળીને કરાચીમા એક મોટુ ટાવર બનાવ્યુ છે જે પ્રજાને નિયમિત વખત જણાવે છે એ ઉપરાંત કરાચીમા મેરી વેધર પીઅર' પણ તેમની યાદગીરી આપે છે

જેમ્સ સાહેબ, ૧૮૯૧ થી ૧૯૦૦ સુધી

૧ ૧૮૯૩ ની શરૂઆતમાં સિંધ જીતી લીધાને ૫૦ વરસ થયા હોવાથી કરાચીમા મોટી ધામધુમથી જલસો ઉજવવામા આવ્યો હતો.

૨ મુસલમાનોની કેળવણી માટે મદરેસા તુલ ઇસલામની સ્થાપના કરી.

૩ સિધમા ઉચી કેળવણી આપવા માટે દયારામ જેઠમલ સિધ કોલેજની સ્થાપના થઈ

૪ હુન્નર અને કારીગરીને માટે જુદા જુદા ઠેકાણે સ્કુલો ઉઘાડવામાં આવી.

૫ ખાસ બૈરાઓ, અને બાળકોના દરદો માટે લેડી ડફ્રીન હોસ્પીટલ, કરાંચી, શિકારપુર, અને હૈદ્રાબાદમા ચાલુ થઇ

૬ સાદીપલી રેલ્વે, અને કોટ્રી રોહરી રેલ્વે ઉઘાડવામા આવી

૭ કોટ્રી પાસે સિધુ નદી ઉપર કર્ઝન પૂલ બાધવાનુ કામ ચાલુ થયુ

આ સાહેબની યાદગીરીમા થરપારકર જિલ્લામા જેમ્સાબાદ શહેર છે.

આર જાઇલ્સ સાહેબ, ૧૯૦૧ થી ૧૯૦૨ સુધી

૧ સિધની આબાદીમા વધારો થવાથી લાડકાણા જિલ્લો જુદો પડયો ૧૯૦૧

૨ જોધપુર બીકાનેર રેલ્વે શરૂ થઇ

૩ જમરાઉ નહેર ઉપર ખેતીને માટે જમીનો આપવાનુ કામ ચાલુ થયુ

૪ સાધડ તાલુકાના લુટારા લોકોને ખેતીના ઉદ્યમમા લગાડયા.

આ સાહેબની ટુકી કારકીર્દીના ભલા કામોની યાદગીરીમા જાઇલ્સ ફેકટરી ખૈરપુરમા છે

સિધ ઉપર ચઢી આવનાર પરદેશી રાજ્યકર્તાઓની યાદી

૧ સિકદર	ઈ સ પૂર્વે	૩૨૮	ગ્રીસ દેશમાથી
૨ મહમદબીન કામમ ઈ સ		૭૧૨	બગદાદથી
૩ મહમદ ગિજનવી	,,	૧૦૨૪	અફઘાનીસ્તાનમાથી
૪ શાહબેગ અર્ગુન		૧૫૨૦	ખોરાસાન પ્રાતમ થી
૫ નાદીરશાહ	,,	૧૭૩૯	ઈરાનમાથી
૬ અહમદ દુરાની	,,	૧૭૫૪	કદહારમાથી
૭ અગ્રેજી લશ્કર	,	૧૮૩૯	મુબઈથી
સર ચાર્લ્સ નેપીઅર		૧૮૪૩	,,

સિંધમાં થઇ ગયેલા રાજ્યોની યાદી.

	રાજ્ય	ક્યાથી ક્યા સુધી	રાજધાની	રાજ્ય કર્તાઓ.
૧	જ્યદ્રથનુ રાજ્ય	ઇ સ પૂર્વે ૫૦૦૦	સેવણ	રાજા જયદ્રથ
૨	સિકંદરનુ રાજ્ય	ઇ. સ પૂર્વે ૩૨૮	,,	સિકંદરનો સુબો
૩	રાવવંશનુ રાજ્ય	ઇ. સ. ૪૯૫ થી ૬૩૨	અલોર	રાવ વંશના રાજાઓ
૪	બ્રાહ્મણ વંશનું રાજ્ય	ઇ સ ૬૩૨ થી ૭૧૨	,,	બ્રાહ્મણ વંશના રાજાઓ
૫	આરબ રાજ્ય	ઇ સ ૭૧૨ થી ૯૮૫	,,	આરબ સુબાઓ
૬	કરમેસીયા લોકો	ઇ સ ૯૮૫ થી ૧૦૨૪	,,	કરમસીયા હાકેમો
૭	ગિજની વંશનુ રાજ્ય	૧૦૨૪ થી ૧૦૫૧	,,	સુબાઓ
૮	સુમરા વંશનુ રાજ્ય	૧૦૫૧ થી ૧૩૫૧	ઠઠ્ઠા	સુમરા વંશના રાજાઓ
૯	સમા વંશનું રાજ્ય	૧૩૫૧ થી ૧૫૨૧	,,	સમા વંશના રાજાઓ.
૧૦	અર્ગુન વંશનું રાજ્ય	ઇ સ ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪	ઠઠ્ઠા	અર્ગુન વંશના રાજાએ
૧૧	તરખાન વંશનુ રાજ્ય	ઇ સ ૧૫૫૪ થી ૧૫૯૦	ઠઠ્ઠા	તરખાન વંશના રાજાઓ
૧૨	દિલ્હીના મોગલ પાદશાહોનુ રાજ્ય	ઇ સ ૧૫૯૦ થી ૧૭૩૯	ઠઠ્ઠા	કેટલાક વખત સુધી તરખાન સુબાઓ ૧૭૩૬ થી કલ્હોરા સુબાઓ
૧૩	ઇરાનના પાદશાહ નાદીરશાહનુ રાજ્ય	ઇ સ ૧૭૩૯ થી ૧૭૪૮		કલ્હોરા સુબાઓ
૧૪	કંદહારના પાદશાહનુ રાજ્ય	ઇ સ ૧૭૪૮ થી ૧૮૪૩	ઠઠ્ઠા, હૈદ્રાબાદ	કલ્હોરા અને મીર હાકેમો
૧૫	અંગ્રેજ સરકારનુ રાજ્ય	ઇ. સ ૧૮૪૩ થી આજ સુધી	કરાચી	કમીશનર સાહેબો